

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускної кафедри
_____ Н. Ф. Ржевська
« ____ » _____ 20 __ р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ»**

Виконавець: студент 4 курсу, 408 групи, Терзі Деніс Вікторович

Керівник: к. політ. н., доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та
регіональних студій Поведа Олександр Петрович

Нормоконтролер

_____
(підпис)

_____
(П.І.Б.)

КИЇВ 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ФРН НА ПОЧ. ХХІ СТ.	7
1.1. Теоретико-методологічні підходи щодо дослідження зовнішньої політики Німеччини	7
1.2. Стратегічне партнерство Німеччини зі США та участь в діяльності НАТО на межі ХХ - ХХІ ст.	16
РОЗДІЛ 2. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН	28
2.1. Роль Німеччини в євроінтеграційних процесах	28
2.2. Особливості німецько-французького партнерства на сучасному етапі	34
2.3. Взаємовідносини ФРН з країнами Центральної та Східної Європи: Польщею, Росією, Україною та іншими	41
РОЗДІЛ 3. ПОТЕНЦІЙНІ ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ	49
3.1. Вплив суспільно-політичної думки і ментальних особливостей на реалізацію зовнішньої політики ФРН	49
3.2. Перспективи подальшого розвитку і еволюції зовнішньополітичних пріоритетів Німеччини	53
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС – Європейський союз

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НДР – Німецька Демократична Республіка

ООН – Організація Об'єднаних Націй

СДП – Соціал-демократична партія Німеччини

СЗБП – Спільна зовнішня та безпекова політика

СОТ – Світова організація торгівлі

США – Сполучені Штати Америки

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ХДС – Християнсько-демократичний союз

ХСС – Християнсько-соціальний союз

ВСТУП

Зовнішня політика Федеративної Республіки Німеччина є комплексною системою, що складається з економічних, військових і культурно-ідеологічних зв'язків із державами, які здійснюються як на двосторонній, так і багатосторонній основі з урахуванням ролі і місця ФРН на світовій арені та чинників внутрішньополітичної ситуації в країні. Сучасна Німеччина є одним з лідерів Європейського союзу та країною, яка багато в чому визначає зміст сучасних економічних і політичних процесів як на європейському континенті, так і в світі. Протягом своєї післявоєнної історії перед нею постійно поставали різні внутрішні та зовнішні виклики.. Понад сорок років країна була розділена на дві частини – ФРН і НДР. Кожна частина розвивалася за своїми політичною і економічною логікою. Державний кордон між ФРН і НДР розділяв не тільки німецький народ, а також капіталістичну та соціалістичну системи, які співіснували в умовах конфронтації. Об'єднання Західної та Східної частини у єдину німецьку державу стало початком нового етапу внутрішнього та зовнішнього політичного розвитку країни.

Після возз'єднання єдиної німецької держави Німеччина здобула більше можливостей і ресурсів для здійснення самостійної зовнішньої політики і закріплення свого впливу на світовій арені. Формування зовнішньополітичного курсу ФРН після об'єднання відбувалося в новій геополітичній реальності, що характеризувалася занепадом біполярної системи, зміною кордонів і статусу-кво в Європі. Німеччина вкрай зацікавлена в сталому демократичному і мирному розвитку держав Південно-Східної і Центральної Європи, так як цього вимагає центральне європейське становище ФРН, водночас співпраця з цими державами є одним із найголовніших завдань німецької зовнішньої політики. Для Німеччини не існує альтернативи європейській інтеграції, що постійно відзначають

керівники держави. Німці прагнуть до сильної Європи, яка буде в змозі забезпечити майбутнє нації.

Як справедливо зазначають сучасні дослідники, для зовнішньої політики сучасної Німеччини характерна ситуація, коли, з одного боку, номінально відсутні офіційні стратегічні документи, що визначають основні напрямки та методи німецької зовнішньої політики, її перспективні та поточні завдання, з іншого боку, очевидно, що Німеччина веде активну зовнішню політику держави, яка прагне до глобального позиціонування і претендує на провідну роль в ЄС, що неможливо без детально відпрацьованої зовнішньополітичної стратегії. У процесі формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини, піднесення її авторитету було зроблено не в рамках військово-політичних зв'язків з країнами Заходу, а в системі західноєвропейського співробітництва. Багато в чому ця ситуація пояснюється бажанням Німеччини уникнути закидів в реваншизм, відродження німецьких глобальних амбіцій, в тому числі що спираються на військово-політична присутність, що обумовлено всім ходом історії розвитку ФРН. На вироблення зовнішньополітичного курсу великий вплив мають стратегічні програмні установки політичних партій, що стоять в конкретно-історичний момент при владі.

Актуальність дослідження обумовлена важливою роллю, яку відіграє об'єднана Німеччина у сучасній системі міжнародних відносин. З точки зору новітньої історії безумовний інтерес становить вивчення особливостей та еволюції діяльності зовнішньополітичного механізму Федеративної Республіки. Знання новітньої історичної специфіки роботи зовнішньополітичного механізму ФРН уможливило краще розуміння основних тенденцій німецького курсу щодо вирішення європейських та глобальних проблем.

Мета дипломної роботи полягає у дослідженні особливостей зовнішньої політики Німеччини на сучасному етапі.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких **завдань**:

- визначити головні напрями зовнішньої політики Німеччини
- дослідити основні фактори, які впливають на формування зовнішньої політики Німеччини
- дослідити роль Німеччини в євроінтеграційних процесах
- проаналізувати сучасні взаємовідносини Німеччини з країнами Центральної та Східної Європи
- з'ясувати перспективи подальшого розвитку і еволюції зовнішньополітичних пріоритетів Німеччини

Об'єктом дослідження даної роботи є особливості сучасної зовнішньої політики Німеччини та фактори, які впливають на її формування.

Предметом дослідження є зовнішньополітичні та внутрішньополітичні умови, а також чинники, які визначають зовнішньополітичний курс ФРН на сучасному етапі.

Методи дослідження. В якості дослідницьких методів у роботі використано контент-аналіз, порівняльний та узагальнюючий метод..

Апробація результатів дослідження. Зміст і результати дослідження висвітлювалися у виступі на міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики» (Київ, 2021). Основні положення дипломної роботи було викладено в публікації: Терзі Д. В. Зовнішньополітичні цілі і пріоритети четвертого уряду А. Меркель // Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Факультет міжнародних відносин. Національний авіаційний університет; за загальною редакцією М. Г. Луцького. – Київ: Національний авіаційний університет, 2021. С. 163-166.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ФРН НА ПОЧ. ХХІ СТ.

1.1. Теоретико-методологічні підходи щодо дослідження зовнішньої політики Німеччини

Роль Німеччини в сучасних міжнародних процесах та її геополітичне значення засвідчують публікації провідних вітчизняних та іноземних науковців. Зміни політичної системи сучасної Німеччини та механізми зовнішньополітичної діяльності досліджують науковці М. Павлов, А. Кудряченко, К. Зонтхаймер, Р. Кривонос та інші. Зокрема, ці автори звертають увагу на активізацію міжнародної політики ФРН, зростання її впливу на регіональному та глобальному рівнях. Зовнішньополітична діяльність ФРН, що стосується Європейського союзу є об'єктом дослідження С. Погорельскої та С. Кондратюка.

Важливість та актуальність дослідження еволюції зовнішньополітичного курсу Німеччини на сучасному етапі відповідно до зміни міжнародної системи обумовлює тему дипломної роботи.

На початку ХХІ століття німецька науково-аналітична спільнота під час аналізу зовнішньої політики Німеччини звертала увагу на проблеми європейською оборонної ідентичності та ролі Німеччини при створенні спільних оборонних структур, співвідносячи їх з німецькими національними інтересами і пропонуючи державним діячам конкретні ідеї, теорії і концептуальне осмислення військово політичної складової майбутньої зовнішньої політики країни. Теоретики сучасної німецької геополітики роблять акцент на тому, що берлінська оборонна політика та політика безпеки повинні враховувати політичні константи і довгострокові рамкові умови розвитку країни: геополітичне серединне положення Німеччини як країни з

найбільшим числом сусідів в Європі, економічний стан залежною від експорту індустріальної нації і досвід німецької та європейської історії.

У сучасній Європі Німеччина відіграє особливу роль. ФРН в даний час є економічним і політичним лідером в Європі, європейської регіональною державою з усіма властивими регіональній державі атрибутами: володіє значними можливостями діяти в межах європейського регіону, визначає параметри регіональної полярності. У сучасній Німеччині є всі можливості впливати на міжнародні відносини в Європі, лобіювати свої національні інтереси, диктувати умови. Однак, у зв'язку з особливим історичним минулим звинувачувати ФРН в просуванні виключно власних інтересів немає підстав.

Німеччина належить до тих країн, які, вибудовуючи сучасні відносини з іншими державами, змушені коригувати свій зовнішньополітичний курс з урахуванням історичної пам'яті. Німеччина вважається країною-винуватицею двох світових воєн. Хоча зараз обвинувачувальна риторика практично зійшла нанівець, проте ФРН не може в повній мірі розгорнути повномасштабну зовнішню політику, спрямовану тільки на захист національних інтересів.

Після об'єднання в 1990 р. багато європейських, особливо східно-європейські, держави дивилися на нову сильну країну з деякою насторогою. Для того, щоб нівелювати рівень недовіри з боку перш за все східноєвропейських держав, та й усієї Європи в цілому, об'єднана ФРН обрала курс на європейську Німеччину, а не німецьку Європу.

Виявилося це в тому, що об'єднана ФРН при формуванні і реалізації своєї зовнішньої політики апелювала насамперед до загальноєвропейських інтересів, а національні інтереси часто йшли на другий план. В епоху Г. Коля домінували ідеї євроатлантичної солідарності, а національні інтереси передбачалося інтегрувати в схему збалансованих інтересів Європи [2, с. 38].

Коли обговорювалося питання про приєднання східноєвропейських країн до НАТО і ЄС, Німеччина наполягала на необхідності якомога швидше об'єднати Європу. З точки зору національних інтересів ФРН приєднання

економічно слабких країн до ЄС на той момент було не вигідно. Для Німеччини дорого обійшлася інтеграція економічно відсталою східної частини, і основний тягар економічних витрат через приєднання слабких країн також лягла на ФРН. Проте німецьке керівництво вважало, що доцільніше підпорядкувати свої національні інтереси загальноєвропейським.

Однак уже в 1990-х рр. як на вищому рівні, так і в суспільно-політичних колах все частіше звучали заклики до чіткого дотримання зовнішньополітичної лінії національним інтересам ФРН [3]. Після об'єднання Німеччини німці перестали асоціювати себе з Третім рейхом і заговорили про необхідність «перегляду зовнішньополітичних традицій, притаманних колишньої ФРН в силу її обмеженого суверенітету і неприйнятних для Німеччини в її новій якості. Стали висуватися вимоги чіткої національної орієнтації зовнішньої політики, яка виступала б не тільки від імені Європи і Заходу, а й від власного обличчя»[2, с. 38]. Саме такий курс зовнішньої політики Німеччини був проголошений Г. Шредером в кінці 1990-х рр. Апофеозом цієї політики стала відмова Г. Шредера взяти участь у військовій операції США в Іраку в 2002 р. , що призвело до конфлікту з США і з деякими європейськими країнами.

З 2005 р. канцлер А. Меркель змогла вміло балансувати між загальноєвропейськими і національними інтересами. Хоча тут слід зазначити, що А. Меркель через просування загальноєвропейських інтересів впевнено просуває інтереси ФРН і підсилює роль країни не тільки в Європі, але і в світі в цілому. В ніч з 6 на 7 березня 2016 р. А. Меркель підписала угоду з Туреччиною про мігрантів від імені всього ЄС. Більшість європейських країн негативно поставилися до такого вчинку А. Меркель, але були змушені підкоритися. Цей факт можна назвати знаковим. Стало зрозуміло, що тепер Німеччина не просто балансує між національними та загальноєвропейськими інтересами, а й готова приймати рішення за весь ЄС виходячи з того, що їй видається пріоритетним для об'єднаної Європи.

Після возз'єднання зовнішня політика об'єднаної Німеччини багато в чому копіювала способи ведення справ Боннської республікою. У зв'язку з цим мова йде про такі її компоненти, які безпосередньо впливають на зовнішньополітичні цілі і засоби їх реалізації. Першим компонентом є ставка на м'яку силу (нематеріальні ресурси, такі як культура, ідеологія й інститути), другим – прихильність багатостороннього підходу до участі в міжнародних справах. Після Другої світової війни інструменти жорсткої сили для цієї країни стали недоступними. По-друге, після Другої світової війни Німеччини довелося тривалий час відновлювати свою репутацію, в тому числі за рахунок культурної дипломатії, прояву поваги до прав людини, а також підтримки плюралізму і багатосторонніх міжнародних відносин [4].

Однак в подальшому концепція зовнішньої політики Німеччини зазнала змін. Вперше це сталося в 1999 році, коли Німеччина підтримала військову операцію НАТО в Косово, що не отримала резолюцію Ради Безпеки ООН. Підтримка американської військової місії в Афганістані, починаючи з 2001 р, і зовсім поставила під сумнів прихильність Німеччини виключно невійськових методів і її ставку тільки на м'яку силу.

Багатосторонній же підхід зберігся як конструктивний принцип політики ФРН і з процесом глобалізації тільки збільшив свою значимість. Це виражається в тому, що німці прагнуть до більш активної участі в міжнародних справах, причому саме в багатосторонньому форматі. У 1995 р. президент ФРН Р. Герцог навіть ввів такий термін, як «глобалізація зовнішньої політики Німеччини», зазначивши її серйозний вплив на зовнішньополітичні рішення німецького держави [5]. Другий компонент парадигми зберігає свою силу в більшій мірі в питаннях забезпечення національної безпеки. Але, не дивлячись на свою серйозну зацікавленість у розвитку спільної зовнішньої політики і політики безпеки Європейського союзу (СЗБП ЄС) і кооперації в рамках НАТО, Німеччина не в усьому дотримується солідарності з союзниками, про що свідчать відмова Німеччини

підтримати військову операцію США в Іраку в 2003 р. і стриманість під час голосування в 2011 році резолюції 1973 року Ради Безпеки ООН, що вводить заборону на всі польоти над Лівією. Тим самим концептуальні засади Боннської республіки хоч і були перейняті як конструктивні принципи зовнішньополітичної парадигми, але перестали служити в якості постійних детермінантів зовнішньої політики.

Переходячи ж до цілей зовнішньої політики Німеччини на сучасному етапі, варто відзначити, що про національні інтереси ФРН не прийнято говорити так само відкрито як, навпаки, про її цінності. Актуальні цілі зовнішньої політики ФРН були прописані в коаліційній угоді Християнсько-демократичного союзу (ХДС) і Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН), оприлюдненого в грудні 2013 р. Глава договору, присвячена міжнародному порядку, мала назву «Відповідальність в світі». «Ми прагнемо брати активну участь у формуванні світового порядку. Німеччина виступає за мир, свободу і безпеку, за справедливий світовий порядок, за реалізацію прав людини і повагу міжнародного права, а також за сталий розвиток і боротьбу з бідністю»[6]. Говорячи ж про кошти реалізації своїх глобальних цілей, ФРН виділяє дипломатичні методи, мирне врегулювання конфліктів і міжнародне співробітництво в цілях розвитку.

Також в цьому документі наголошується, що Німеччина ручається за свою надійність і відданість союзницьким зобов'язанням, а також хоче бути хорошим партнером у формуванні справедливого світопорядку. У даних формулюваннях можливо знайти відображення вищезазначених концептуальних основ: пріоритет невійськових методів і ставка на багатосторонній підхід.

Тема відповідальності стає ключовою з моменту перебування А. Меркель на посаді канцлера. У попередніх коаліційних договорах 2005 і 2009 рр. Німеччина теж позиціонувала себе як «партнера, що усвідомлює свою відповідальність за події в Європі та світі». Однак в документі 2013 р.

відповідальність на європейському напрямку і в світі була розмежована, і політичні цілі ФРН на європейському напрямку були виділені в окрему главу. Це, з одного боку, говорить як про пріоритетність даного регіону, так і про його особливе становище в німецькій зовнішній політиці. З іншого боку, окрема глава, присвячена «глобальній відповідальності» Німеччини, також символізує зміну підходу до залучення в події за межами Європи. До переліку глобальних цілей, виділених урядом на 2013-2017 рр., входять: трансатлантичне партнерство і зміцнення НАТО, відкритий діалог і розширення співпраці з Росією, роззброєння та контроль над озброєннями, оновлення структур ООН і формування стратегічних партнерств за межами Європи, активне застосування інструментів культурної політики і політики в галузі освіти, об'єднання зусиль і зміцнення взаємодії зовнішньополітичного і оборонного відомств, реорганізація армії, захист прав людини, надання гуманітарної допомоги, розвиток міжнародного співробітництва з метою сталого розвитку.

Дане формулювання глобальних цілей Берліна є занадто великим і передбачає величезний спектр зовнішньополітичних рішень. До цілей, в яких розглядають безпосередньо національні інтереси ФРН, відносяться тільки трансатлантичне партнерство, діалог з Росією, об'єднання зусиль та зміцнення взаємодії зовнішньополітичного і оборонного відомств, а також реформування армії. Більшість з декларованих завдань відноситься до міжнародних зобов'язань, що дозволяє зробити висновок про те, що положення міжнародного права і загальногуманістичні норми зводяться в ранг зовнішньополітичних пріоритетів. Знову величезна увага приділяється проблемі сталого розвитку, яка стає пріоритетною з моменту приходу А. Меркель до влади в 2005 р.

Судити про ціннісні установки як про важливу складову парадигми зовнішньої політики дозволяють різні стратегії і концепції. Якщо розглядати актуальну стратегію зовнішньої політики Німеччини, варто звернутися до

висновків великого дослідження «Нове осмислення зовнішньої політики» [7], яке було проведено в 2014 р. з ініціативи Ф. Штайнмайера. В ході даного дослідження йшов активний діалог зовнішньополітичного відомства Німеччини із зацікавленими в питаннях зовнішньої політики і безпеки особами при безпосередній участі громадянського суспільства. Процес діалогу включав в себе 3 етапи: дискусії з іноземними та вітчизняними експертами, загальнонародні дебати з більш ніж 60 представниками громадськості, «круглі столи», засідання робочих груп та імітаційні ігри, а також дискусії з співробітниками Міністерства закордонних справ. Підсумком всіх трьох етапів стало усвідомлення, що «світ змінився, а отже, змінюватися має і Міністерство закордонних справ» [8]. За результатами проведеного дослідження були визначені основні пріоритети зовнішньополітичної стратегії: подолання криз, участь у вибудовуванні глобального світопорядку, вбудовування німецької зовнішньої політики в європейський контекст. Тим самим, в своїй діяльності на міжнародній арені Німеччина збирається зосередитися на реалізації цих трьох стратегічних завдань. Не менш важливо відзначити черговість виділених цілей, яка свідчить про пріоритет глобальної відповідальності над регіональною.

У 2014 р. Німеччина офіційно визнала, що її зовнішня політика потребує корегування і нового осмислення. У розглянутому глобальному дослідженні були позначені нові зовнішньополітичні пріоритети, проте не був представлений комплексний відповідь, яким чином ФРН планує досягати поставлених цілей. У свою чергу, про деякі зміни в підходах до проведення зовнішньої політики було заявлено під час виступу президента ФРН Й. Гаука на Мюнхенській конференції в січні 2014 г. [7]. У ньому чітко говориться про те, що Німеччина повинна взяти на себе більше відповідальності за ситуацію в світі і остаточно стати «гарантом світового порядку і безпеки». Знову підтверджуючи свій основний зовнішньополітичний інтерес на XXI століття: зберегти структури і усталену систему відкритого і ліберального

світопорядку, Німеччина по-новому оцінює свою роль в збереженні цього світопорядку, а саме говорить про необхідність реагувати відповідно до власного впливом. Виходячи з цього наміру, Німеччина передбачає збільшити свою залученість в військові операції, як в рамках СЗБП ЄС, так і НАТО.

Прагнення взяти на себе більше відповідальності і збільшити свою участь у військових операціях за кордоном простежується також в стратегії в області політики безпеки, викладеної в «Білій книзі з питань політики в області безпеки і майбутнього бундесверу» [9]. У цьому документі було представлено новий підхід ФРН до військових операцій, під яким мається на увазі як об'єднання ресурсів і можливостей всіх союзників і узгодженість дій, так і відповідність військового потенціалу ФРН тим викликам і завданням, з якими стикається світова спільнота. На думку міністра оборони ФРН У. фон дер Ляйен (2013–2019 рр.), «зросла залученість ФРН в світові події відповідає інтересам безпеки і відповідає міжнародним зобов'язанням, «моральному боргу і історичній відповідальності»[10]. Оцінюючи висловлювання президента і міністра оборони Німеччини в контексті коригування зовнішньополітичної парадигми, можна зробити висновок, що «багатосторонній підхід» доповнюється принципом «солідарної відповідальності», а інструменти «м'якої сили» перестануть залишатися пріоритетними, стаючи на один рівень за значимістю з «жорсткою силою».

Зміни ціннісних установок і підходів Німеччини до зовнішньої політики багато в чому обумовлюється зовнішніми факторами. До них, в першу чергу, варто віднести економічне зростання держав БРІКС, супроводжуваний оформленням нової форми глобального економічного управління – альтернативи Бреттон-Вудської системи торгово-грошових відносин. Деструктивний вплив на баланс сил в світі надає також відбувається на Близькому Сході трансформація, що включає в себе ерозію гегемонії США на Близькому Сході і зміцнення геополітичних позицій Саудівської Аравії, Ірану і Туреччини, які стають «неоімперськими центрами

в арабо-мусульманському світі» [11]. Політична нестабільність в зв'язку з безперервними громадянськими війнами загострює проблеми міжнародного тероризму і нелегальної міграції, які безпосередньо торкалися європейський континент. Видимий геополітична «розбалансування» стає серйозним викликом для успішної зовнішньої політики Німеччини і вимагає коригування зовнішньополітичної парадигми.

Оцінюючи вищенаведені офіційні джерела, висловлювання офіційних осіб Німеччини та зовнішньополітичні акції в Арабському Сході, можна зробити висновок, що Німеччина коригує ціннісні установки і підходи до вирішення глобальних проблем, що веде до відповідному коригуванню зовнішньополітичної парадигми. Крім прагнення вирішити накопичені аномалії, зрушення говорять про те, що Німеччина готова трансформувати свою геоекономічну міць в відповідний політичну вагу в світовій політиці. Зокрема, це виражається в тому, що Німеччина висловлює готовність брати на себе більше відповідальності за безпеку не тільки в Європі, але і в сусідніх регіонах. ФРН усвідомила, що їй давно необхідно почати висувати політичні ініціативи, співмірні її можливостям і значенню.

Розпочате коригування парадигми зовнішньої політики ФРН вказує на поступове подолання Німеччиною старих комплексів і на її рішучість досягти такого рівня впливу, який би відповідав її можливостям і інтересам. Коригування ще не завершена повністю, адже кількість аномалій, дозволити які неможливо в рамках поточної парадигми, продовжує зростати. Послідовна активізація військового і гуманітарного участі Німеччини у вирішенні кризових ситуацій на Близькому Сході каже про впевнені тренді на посилення ролі інструментів «жорсткої сили» в арсеналі її зовнішньої політики. Щоб уникнути звинувачень в мілітаризації, Берлін, як і раніше, буде робити ставку на багатосторонній формат і уникати односторонніх дій. Разом з тим послідовна корекція зовнішньої політики в бік більшої самостійності повинна в результаті привести до того, що Німеччина в більшій

мірі буде ставити на чільне місце свої національні інтереси, а не союзницькі зобов'язання.

1.2. Стратегічне партнерство Німеччини зі США та участь в діяльності НАТО на межі XX - XXI ст.

Відносини між США і Німеччиною характеризуються асиметрією, які визначають діапазон дій урядів: континентальне положення США, з одного боку, включення Німеччини в європейський світ, з іншого. Важливість США в світовій економіці і світовій політиці і її розмір з тих пір, як була розв'язана промислова сила країни. Об'єднання Німеччини в ці структури, водночас переслідуючи власні інтереси. Величезна культурна привабливість США, яка впливала набагато сильніше на Німеччину, ніж німецька культура на США. Це дві нерівних держави з нерівними ресурсами влади і часто різними інтересами – які, однак, були міцно пов'язані в останні десятиліття в групі держав Заходу.

У політичній сфері Німеччина займає центральне місце в європейських справах і грає ключову роль в якості члена «Великої сімки», «Великої двадцятки», Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і Організації з безпеки і співпраці в Європі (ОБСЄ). Сполучені Штати визнають, що безпека і процвітання Сполучених Штатів і Німеччини в значній мірі залежать один від одного. Будучи союзниками в НАТО, США і Німеччина працюють пліч-о-пліч для підтримання миру і свободи. Німеччина відіграє важливу роль в основній місії НАТО з колективної оборони, служачи в якості рамкової держави для розширеного передового присутності НАТО. Американські та німецькі війська ефективно співпрацюють в операціях НАТО і ООН по всьому світу, що частково пояснюється спільної підготовкою і нарощуванням потенціалу на американських військових об'єктах в Німеччині. Ці дві країни розширили своє дипломатичне співробітництво до

військового співробітництва, продовжуючи миротворчі зусилля на Балканах і в Африці і працюючи разом в цілях заохочення розвитку відкритих і демократичних держав у всій Центральній і Східній Європі. Німеччина була невід'ємною частиною санкціонованих ООН міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) в Афганістані і є рамковим державою в очолюваній НАТО місії Рішучої підтримки. Морські сили Німеччини і США також розгорнуті для боротьби з піратством біля берегів Африканського Рогу. Після терактів 11 вересня 2001 року в США Німеччина стала надійним союзником США в боротьбі з тероризмом і іноземними бойовиками [12, с. 214].

На думку канцлера А. Меркель, без союзу зі Сполученими Штатами останні 70 років були б набагато менш успішні для ФРН. Разом з партнерами в Європейському союзі США є найважливішим партнером і найнадійнішим союзником для Німеччини. Тому регулярні переговори і робочі візити – не тільки буденність, а й цінність сама по собі.

Німеччина і Сполучені Штати належать до ряду тих же міжнародних організацій, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, Організацію Північноатлантичного договору, Рада євроатлантичного партнерства, Організацію з безпеки і співробітництва в Європі, «Велику двадцятку», «Велику сімку», Організацію економічного співробітництва та розвитку, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк і Світової Організації Торгівлі. Німеччина також є спостерігачем при Організації Американських Держав.

Екзистенційне значення партнерства в галузі безпеки між Європою і Північною Америкою в НАТО для миру, свободи та безпеки знову стає більш очевидним. Тому вкрай важливо, щоб в цьому питанні країни завжди діяли в тісному контакті з німецькими партнерами в Європі та США.

Що стосується культурної взаємодії між Німеччиною і США, то можна сказати, що воно є різноманітним і включає в себе широкий спектр програм обміну і приватних ініціатив. Щорічно сотні тисяч людей подорожують по Атлантиці – як учасники численних програм обміну, також як художники,

вчені, студенти та як туристи. Німеччина як і раніше залишається одним з найпопулярніших напрямків для студентів з США. Важливу роль в культурно обміні відіграють більш 200 німецько-американських міських партнерств.

У 2017 році Берлін і Лос-Анджелес знаменували 50-річне партнерство. Для подальшого поглиблення суспільного діалогу через Атлантику Міністерство закордонних справ Німеччини у співпраці з Інститутом Гете і федеральним союзом німецької промисловості на 2018-2019 рр. Німеччині в США запустило програму в жовтні 2018 року зі багато-чисельними подіями в декількох штатах. Завдяки понад 1000 заходів з 200 партнерами повинні бути досягнуті домовленості в усіх областях культурного взаємодії зі Сполученими Штатами. Протягом всього 2018 року проводилися заходи з різних тем у всіх штатах, починаючи від свободи, різноманітності, відповідальності, міграції, оцифровки і майбутнього праці аж до ролі «німецького спадщини», їх культури і способу життя [13, с. 169].

Безумовно, одним з найважливіших аспектів німецько-американських відносин є військове співробітництво. Тісні відносини між збройними силами Німеччини і США характеризуються загальними цінностями, двосторонніми позиціями і спільними навчаннями та операціями. Німецькі військові внески в рамках врегулювання криз і конфліктів мають велике значення для США. Таким чином, Німеччина, на думку США, є найбільшим партнером в місії НАТО в Афганістані. Також внесок Німеччини в рамках міжнародної коаліції по боротьбі з ІДІЛ знаходить високу ступінь визнання з боку США [14].

Німеччина була і залишається для американських збройних сил одним з основних місць базування за межами США, а це близько 34 000 солдатів, що знаходяться на території Європи. Два єдиних, які не розміщених в США військових регіональних командування Збройних сил США (їх всього шість), знаходяться в Штутгарті (USEUCOM і USAFRICOM). Найбільший військовий госпіталь США за межами своєї країни знаходиться в Ландштулі і є першою станцією для поранених солдатів США.

І навпаки, солдати бундесверу в США навчаються в установах Збройних сил США, регулярно беруть участь в спільних навчаннях і працюють в штабах як в США, так і в Німеччині. З осені 2014 року посада начальника штабу в армії США в Європі (USAREUR) у Вісбадені займається німецьким бригадним генералом, який протягом всієї своєї служби вважається членом Збройних сил США.

Також в оборонно-технічній сфері існує тісна співпраця між двома країнами. Німецька служба зв'язку з питань озброєнь в США, а також ряд посадових осіб зв'язку в великих американських службах є вираженням інтенсивної співпраці.

У Ньюпорті, Уельсі (2014 року) і Варшаві, Польщі (2016) держави-члени НАТО, зокрема, прийняли рішення про перегляд східних союзників. Вони включають в себе присутність багатонаціональних військових об'єднань на ротаційній основі в Польщі, Латвії, Естонії та Литві. Тісна співпраця з США лежить в основі інтересів Німеччини в області безпеки і триває в інтенсивному і конструктивному обміні.

Окремої уваги заслуговує взаємодія між США та Німеччиною у рамках Північноатлантичного альянсу на початковому етапі. Ініціатором залучення Федеративної Республіки Німеччина в Північноатлантичний альянс були Сполучені Штати Америки. Метою США було перетворити країну в форпост НАТО в Європі, направивши її політику в сфері оборони на протиборство з СРСР. 16 вересня 1954 держсекретар США А. Даллес прибув до Європи. Обійшовши Париж, який побоювався ремілітаризації ФРН, він відвідав столиці більш надійних партнерів – Бонн і Лондон. Пізніше, на Лондонській нараді США, Англії, Франції, Західної Німеччини, Італії, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу та Канади 28 вересня–3 жовтня 1954 р. обговорювалося питання про статус ФРН. Було вирішено скасувати окупаційний режим і залучити Західну Німеччину «на основі рівності» до військових зусиль Заходу. 22 жовтня 1954 року відбулася зустріч міністрів

закордонних справ і оборони країн-членів НАТО. Зокрема, нарада була скликана для затвердження домовленостей, спрямованих на досягнення «повної асоціації Федеративної Республіки Німеччини з Заходом, і німецького оборонного вкладу» [22]. 23 жовтня 1954 були підписані Паризькі угоди про вступ ФРН до НАТО, а також в Західноєвропейський союз [15].

За порушення Ялтинських і Потсдамських угод 1945 в Західній Німеччині відтворювалися збройні сили (бундесвер) чисельністю майже 500 тис. Осіб, що включали сухопутні сили, 12 моторизованих і танкових дивізій, авіацію з парком літаків 1350 літаків і військові штаби. Німеччині заборонялося, проте, мати власну зброю масового ураження. Безпосередню роботу по формуванню армії очолив генерал-лейтенант А. Хойзінгер. Бундесвер розглядався США в якості основної сили в НАТО, здатної «стримувати» потенційного противника (перш за все, війська Німецької Демократичної Республіки, а також розташовані на території НДР радянські війська). Щоб завуалювати ремілітаризацію ФРН, вже за першого її канцлері К. Аденауера, використовувалася «ширма» розчинення бундесверу у військових структурах НАТО, а також Західноєвропейського союзу. Німецьке військове з'єднання вперше увійшло в НАТО в 1957 р. Військово-повітряні сили ФРН стали брати участь в об'єднаній системі протиповітряної оборони НАТО, виконуючи завдання «стримування» радянського флоту в Балтійському морі. З 1957 р. по 1963 р. командувачем Об'єднаними сухопутними військами НАТО в Центральній Європі був німецький генерал Х. Шпейдель. Протягом чотирьох років пост заступника начальника штабу командування Об'єднаними силами Альянсу в Північній Європі займав Ф. Фрідріх Гуггенбергер, колишній підводник військово-морського флоту нацистської Німеччини .

У період з 1955 по 1960 рр. відносини ФРН і НАТО були затьмарені кризою, пов'язаних з розміщенням зброї масового ураження під контролем

США на її території, а також зміною стратегії США по відношенню до звичайних озброєнь [16].

З часу вступу Західної Німеччини в Північноатлантичний блок в травні 1955 року і до початку 1990-х рр. безпеку ФРН формально гарантувалася силами цього блоку, але фактично Сполученими Штатами. Однак при цьому ФРН опинилась під американським контролем. На її території залишалися війська трьох західних держав. Разом з тим, за допомогою США, перш за все після реалізації «плану Маршалла» (1948-1952 рр.), Західна Німеччини порівняно швидко змогла подолати тяжкі наслідки Другої світової війни, здійснити «економічне диво» і стати процвітаючою державою. У цих умовах ФРН, щоб підвищити свій статус в Північноатлантичному союзі, нарощувала свою військову міць, частково закупаючи військову техніку у США, зокрема, танки прагнуло долучитися до планів США по створенню «багатосторонніх ядерних сил» НАТО шляхом надання в розпорядження верховного головнокомандувача об'єднаними збройними силами Альянсу в Європі атомних підводних човнів з ракетами середньої дальності. Ці плани, що розробляються в США з кінця 1960 р проте, не були реалізовані після випробувань в КНР у жовтні 1964 р ядерної зброї, а також через позицію президента Франції Ш. де Голля, який прагне до незалежності від військових структур НАТО. Очевидно, позначилося і колективну заяву країн-членів Організації Варшавського Договору від 20 січня 1965 р в якому підкреслювалося, що в разі створення багатосторонніх ядерних сил за участю ФРН ці країни будуть змушені вжити необхідних захисних заходів [8, с. 76-80]. В кінці 1964 року з ініціативи Великобританії був висунутий план створення «європейських ядерних сил» НАТО, причому на ФРН покладалося участь у фінансуванні цього плану. У США заохочувалося обговорення різних варіантів створення колективних ядерних сил, але не віталось прийняття будь-яких конкретних рішень з даної проблеми. Вашингтон став

спрямовувати інтерес ФРН та інших партнерів по Альянсу в бік «ядерного планування НАТО» [17].

Після закінчення «холодної війни» ФРН перестала бути «прифронтовою державою». Ставши після об'єднання Німеччини в 1990 р. великою державою, вона стала по-новому осмислювати свою роль в мінливому світі, шукати відповіді на нові виклики і ризики, пов'язані з міжнародним тероризмом, міжетнічними конфліктами, екологічними проблемами і т.д. Вона зайняла лідируючі позиції в створеному в 1992 р. Європейському союзу (ЄС). У Берліні була поставлена задача формування Євросоюзом Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (Спільна) – для створення, збалансованого «євро-американського партнерства». В інтересах зміцнення безпеки по периметру своїх кордонів, а також з економічних міркувань ФРН підтримала залучення країн Центрально-Східної Європи в НАТО і ЄС.

В силу прихильності ФРН традиціям атлантизму, що були в двосторонніх відносинах розбіжності вдалося подолати. З приходом до влади уряду А. Меркель в Коаліційному договорі партій ХДС / ХСС і СДПН була відзначена роль НАТО в якості центрального майданчика трансатлантичного діалогу в галузі безпеки, координації дій щодо стратегічних питань [18, с. 283]. Керівництву ФРН довелося враховувати і проамериканську політику країн Центрально-Східної Європи, що вступили в альянс в 1999 і 2004 рр. Проте, Берліну виявляв самостійність при проведенні зовнішньої політики. Він переорієнтував структури, фінансування, оснащення та організацію бундесверу з оборони на боротьбу з кризами за межами зони відповідальності НАТО, що знайшло відображення в «Директиві з оборонної політики» 2003 року або «Концепції бундесверу» 2004 року, нарешті, в «Білій книзі» 2006 г. [12, с. 202]. У перші роки президентства Б. Обама трансатлантична політика Вашингтона була трохи зміщена в бік активізації взаємодії США з Європейським союзом. Німеччина активно брала участь в боротьбі з

міжнародним тероризмом в районах Близького Сходу, Сахари, Африканського Рогу незалежно від США і НАТО. ФРН утрималася при голосуванні в ООН про застосування військової сили і не брала участь у військовій операції НАТО в Лівії в 2011 році; дотримувалася більш поміркованої позиції щодо Сирії і ролі Росії в сирійському врегулюванні, в порівнянні з Вашингтоном.

Після перемоги на президентських виборах в США представника республіканської партії Д. Трампа в листопаді 2016 року у більшості напрямів взаємодії Німеччини та США спостерігалось ослаблення євроатлантичних зв'язків. Керівництво низки держав-членів НАТО були незадоволені передвиборчим висловлюванням президента, який в своєму інтерв'ю виданню «Нью-Йорк Таймс» засумнівався в тому, що стане автоматично продовжувати гарантії безпеки, які забезпечують 28 членам Організації Північноатлантичного договору впевненість в тому, що в разі нападу вони отримають військову підтримку США [19].

Зайнявши президентський пост, Д. Трамп скорегував свою позицію. Він заявив про свою прихильність НАТО, але став пов'язувати активну участь США в організації з необхідністю збільшення всіма державами-членами блоку значної ваги військових витрат в обсязі національних ВВП, оскільки тільки США і Великобританія несли на собі фінансове навантаження в союзі. На першій зустрічі з А. Меркель 17 березня 2017 р. Д. Трамп, не заперечуючи проти практичної значущості НАТО, став використовувати Альянс для тиску на ФРН, закликавши Німеччину збільшити витрати на оборону на 2%, виходячи з обсягу ВВП. Американський президент виставив ФРН також рахунок в розмірі 370 мрд. дол. за допомогу, яку США раніше надали Німеччині в справі забезпечення її оборони [17]. Трамп переглянув позиції, узгоджені раніше керівниками США з союзниками по НАТО з проблем Близького і Середнього Сходу, а також з проблем ядерних озброєнь. Так Вашингтон визнав Єрусалим столицею Ізраїлю (6 грудня 2017 г.), оголосив

про вихід Сполучені Штатів Америки з підписаного в 2015 р. Іраном і п'ятьма державами-членами Ради Безпеки ООН, а також Німеччиною.

22 листопада 2020 р. завершився процес виходу США з Договору з відкритого неба, що дозволяє його учасникам здійснювати польоти над територію один одного для спостереження за військовою діяльністю. Під загрозою опинився і Договір між Росією й США про заходи щодо подальшого скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО-III) від 8 квітня 2010 р. термін якого спливав у лютому 2021 р. Реакція ФРН на ці дії була досить збалансованою. ФРН збільшила військові асигнування на 2017 – 2018 рр. на 4 – 6 млрд. долл. З 2017 року почався ріст чисельності бундесверу. На Брюссельському саміті НАТО (11 – 12 липень 2018 г.) було узгоджено рішення про створення двох нових логістичних командувань, основним завданням яких буде забезпечення прискореної перекидання військ на Європейському театрі військових дій і підкріплень з США через Атлантику в разі війни [20]. Німеччина взяла на себе відповідальність за комплектування Сил швидкого реагування НАТО, причому раніше терміну.

У той же час на Брюссельському саміті Альянсу очолювана А. Меркель делегація, заздалегідь погодивши свої позиції з Францією, Нідерландами, Литвою та деякими іншими державами, виступила проти нової ініціативи Д. Трампа про збільшення військових витрат країн-учасниць блоку з 2 до 4% від ВВП. Не допомогла спроба президента США чинити тиск на ФРН, який заявив напередодні багатосторонньої зустрічі про можливість скорочення американського військового контингенту з території країни. А ще раніше міністр оборони ФРН У. фон дер Ляйен відкинула саму можливість обговорення питання про виплату ФРН 370 млрд. долл. за рахунок, пред'явленим президентом Сполучених Штатів Америки [21, с. 120-123].

Серед європейських союзників США значну частину в бюджет НАТО після Франції (понад 50 млрд. Дол.) Вносить Німеччина (49 млрд. Дол.). Серед всіх союзників НАТО саме зростання військових витрат Німеччини

найбільш примітний. З 2010 по 2019 р витрати Німеччини зросли на 15% [22].

Проте, ФРН потребувала збереженні американської «ядерної парасольки». Поки Д. Трамп був президентом, розраховувати на це, однак, повною мірою не можна було.

Тому, не чекаючи офіційного підведення підсумків президентських виборів, А. Меркель в листопаді 2020 р Привітала представника демократичної партії Дж. Байдена з перемогою. При цьому вона зазначила його багаторічний досвід багаторічний досвід у внутрішній і зовнішній політиці, добре знання Німеччини і Європи. Меркель назвала основні напрямки співпраці з США при Дж.Байденом: боротьба з пандемії коронавіруса, боротьба з потеплінням клімату і його глобальними наслідками, боротьба з тероризмом. Канцлер висловила також надію на об'єднання зусиль Берліна і Вашингтона, щоб разом виступати за відкриту глобальну економіку і вільну торгівлю [23]. За словами Меркель, незважаючи на те, що дружба між двома країнами «пройшла перевірку часом», Німеччина висловила надію на більш тісну взаємодію з США після заняття Дж. Байденом Овального кабінету в Білому домі. Канцлер заявила, що і ФРН, і Європа повинні «взяти на себе більше відповідальності» у відносинах зі Сполученими Штатами. А. Меркель зазначила, що США були і залишаються найважливішим союзником ФРН, але вони очікують від Німеччини більше власних зусиль для забезпечення її власної безпеки і просування своїх переконань в світі. «Ми союзники по НАТО і поділяємо основні цінності і інтереси», – підкреслила глава уряду ФРН [24].

Отже, ініціатором залучення Федеративної Республіки Німеччина в Північноатлантичний альянс були Сполучені Штати Америки. Метою США було перетворити країну в форпост НАТО в Європі. Для цього були відроджені і зміцнені збройні сили Західної Німеччини, посилювалася їх інтеграція в структури НАТО. Із закінченням «холодної війни» ФРН

перестала бути «прифронтовою державою». Ставши після об'єднання Німеччини в 1990 р. великою державою, вона стала по-новому осмислювати свою роль в мінливому світі, шукати відповіді на нові виклики і ризики.

Протягом 1955-2020 рр. взаємини ФРН і США в Північноатлантичному союзі характеризувалися як співпраця, так і певними протиріччями, що пов'язано з розбіжністю національних інтересів сторін.

Після перемоги на президентських виборах в США Д. Трампа в листопаді 2016 року і вступу його в січні 2017 року в Білий дім по більшості напрямків взаємодії Німеччини та США спостерігалось ослаблення євроатлантичних зв'язків, що було пов'язано, в основному, з прагненням перекласти частину тягаря військових витрат НАТО з Сполучених Штатів Америки на плечі Німеччини та інших держав-членів Альянсу, а також з виходом США з ряду важливих міжнародних договорів і угод.

Реалізація проекту PESCO (2017 г.) надає можливість ФРН спільно з найближчими партнерами здійснювати військово-політичні акції за межами НАТО, виробляти продукцію військового призначення без США, а також забезпечити перепідпорядкування частини німецьких військових контингентів Європейського союзу. Проте, безпеку ФРН в найближчій і середньостроковій перспективі не може розглядатися поза військово-політичного співробітництва з США в Північноатлантичному блоці, що обумовлено традиціями «атлантичної солідарності», позицією німецької політичної та військової еліти, керівництва НАТО, розміщенням на німецькій території американських військових об'єктів і значною інтеграцією бундесверу в структури цієї організації. Після зміни американської адміністрації в 2021 року Німеччина прагне виступити ініціатором «трансатлантичного Ренесансу». Разом з тим вона хоче на рівних вести діалог з США, для чого, зокрема, збільшує військові витрати і зміцнює свою військову міць.

РОЗДІЛ 2. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ФРН

2.1. Роль Німеччини в євроінтеграційних процесах

Німеччина – це одна з найбільш єврооптимістичних країн Європи. Жодна із значущих політичних сил не ставила під сумнів переваги процесів європейської інтеграції для ФРН. Якщо між ними й існують суперечності, то тільки в тому, які аспекти європейської інтеграції важливі для конкретних партій.

Після війни нове німецьке керівництво на чолі з К. Аденауером прагнуло уникнути повторення трагічних подій часів Гітлера і не допустити ізоляції Німеччини і зростання будь-яких реваншистських настроїв всередині країни. З цих міркувань К. Аденауер зайняв жорстку позицію щодо до пропозиції М. Хрущова з нейтралізації Німеччини та її відсутності у військових блоках. Розуміючи, що в умовах біполярного протистояння Німеччина не зможе ні залишитися нейтральною, ні вести самостійну зовнішню політику, німецький канцлер вибрав шлях євроінтеграції і участі в міжнародних організаціях (Західноєвропейський союз, Рада Європи, НАТО). Швидкість і оптимізм, з якими здійснювалися проекти європейської інтеграції, пояснюються кількома причинами.

По-перше, це прагнення об'єднати економіки європейських країн і зробити їх взаємозалежними, перш за все, мова про Францію та Німеччину, щоб не допустити війну між ними. З цією метою був підтриманий план Шумана і в 1952 році створено Європейське об'єднання вугілля і сталі.

По-друге, деякі німецькі політики вважали, що американці будуть зацікавлені в тому, щоб мати на своєму боці не одну країну, а об'єднану наднаціональну Європу, що згодом забезпечить захист території Німеччини за допомогою американських військ.

По-третє, німецький істеблішмент на чолі з канцлером Аденауером бачили загрозу зі Сходу, перед обличчям якої необхідно було швидкими темпами нарощувати інтеграцію. Причини зацікавленості в інтеграції можна шукати і в положенні Німеччини на мапі. Якщо у інших країн, що знаходяться на периферії Європи можуть бути інші вектори зовнішньої політики (наприклад, латиноамериканський у Іспанії і Португалії, євразійський у Росії), то Німеччина межує лише з європейськими державами і омивається внутрішніми морями Європи. Хоч це і не заважає ФРН встановлювати і підтримувати відносини з країнами, далекими від Європи, цей вектор для країни є невід'ємним [25].

ФРН підтримала як створення в 1957 році, так і подальше розширення Європейського економічного співтовариства. У 1981 і в 1986 році, коли в Спільноту вступали країни Південної Європи, керівництво Німеччини доклало чималих зусиль, щоб переконати скептиків у необхідності розширення на південь. При відсутності необхідності витратити величезні кошти на озброєння і оборону під патронажем США німці отримали можливість розвивати свою економіку. Велику роль зіграла і допомога Америки за планом Маршалла. Інші європейці також, відчувши полегшення під охороною США і відійшовши від традиційної політики застосування сили, вставши на шлях співпраці і кооперації, почали розширювати економічні і політичні зв'язки. Для продажу вироблених товарів Німеччина була (і залишається) зацікавлена в ринках збуту, тому ідеї розширення євроінтеграції відповідали інтересам країни. Добробут Німеччини залежав від загального ринку і одночасно підтримував його. Підписання Німеччиною в 1986 році Єдиного європейського акту відкрило дорогу підписанню Маастрихтського договору про створення Європейського союзу в 1992 році. Зміцненню позицій Німеччини не тільки в якості економічного, а й політичного лідера Європи сприяло об'єднання країни в 1990 році і отримання повного суверенітету. Коли в 1995 році в ЄС вступили Австрія,

Фінляндія і Швеція, Німеччина територіально опинилася в самому центрі об'єднання. Як це, так і наступні розширення ЄС наростили для Німеччини як загальний ринок, так і простір безпеки. Німецькі політичні еліти активно виступали і за прийняття Конституції ЄС, голосування за проектом якої потім було провалено у Франції і Нідерландах, можливо, побоюлися домінування Німеччини [26].

Можна помітити, що на всіх етапах процесу європейської інтеграції, Німеччина виступала в якості одного з його найактивніших учасників і прихильників. У цьому країна бачила свою нову роль після Другої світової війни. І ця роль була явно перспективніше, ніж опинитися в міжнародній ізоляції або зустріти нові сплески реваншизму і стати осередком нової світової війни. Такі побоювання направили керівництво Німеччини на шлях інтеграції, який, до того ж, обіцяв розвиток трансатлантичних відносин та допомогу з боку США, в чому країна також була зацікавлена. Зі здобуттям об'єднаної Німеччини більш незалежної ролі в міжнародних відносинах, лідерські амбіції в рамках євроінтеграції стали виражатися все чіткіше. В цілому, це відповідало і планам заокеанських колег. ФРН підтримувала як інтенсивний, так і екстенсивний розвиток союзу, поступово перетворюючись в його лідера.

Фінансово-економічна криза 2008-2009 років, а потім і міграційна криза призвели до зростання євроскептицизму, популізму і націоналізму в Європі. З цим пов'язане і зростання популярності євроскептичних партій. Перераховані складності, з якими зіткнувся ЄС останнім часом, ставить перед Німеччиною, одним з її локомотивів, нові завдання. Доля союзу багато в чому буде залежати саме від того, як ФРН з ними впорається.

«Велика коаліція» ХДС / ХСС-СДПН в коаліційному договорі 2018 році визначила основні цілі та напрямки політики країни. У розділі, присвяченому зовнішній політиці сказано: «Ми хочемо залишатися трансатлантичною країною і в той же час більше орієнтуватися на Європу». З одного боку,

наголошується на важливості співпраці з США, з іншого – пріоритетність європейського напрямку. На останньому хотілося б зупинитися докладніше, розглянувши такі основоположні питання, як економіка, політика і сприйняття самими німцями своєї ролі в ЄС [27].

Німеччина більше інших європейських країн була зацікавлена в успіху інтеграції і підтримувала її розширення. Оскільки в Німеччині не так багато викопних ресурсів, країна зосереджена на промисловому виробництві продуктів і їх продажу. Виходячи з цього, можна пояснити зацікавленість ФРН і в розширенні Європейського союзу, а, отже, в розширенні ринків збуту. В інші країни ЄС Німеччина в 2018 році експортувала на суму 778,7 млрд. євро. Імпорт німецької продукції в країни ЄС зріс в 2019 році на 6,3%, склавши 623 млрд. євро. Найбільшими європейськими торговельними партнерами Німеччини є Франція, Великобританія, Італія, Австрія. Навіть під час кризи 2008-2009 років країни Європи залишалися основними торговельними партнерами Німеччини. Варто зазначити, що політика «підтягування» торгових партнерів в економічному плані, щоб вони ставали платоспроможними, дає і негативні плоди. Прикладом може стати Греція, яка отримала від європейських партнерів, в основному від Німеччини, багато кредитів і через неадекватну фінансову політику своїх лідерів і загального відставання від інших країн-членів ЄС, штучно скороченого дотаціями, найбільш гостро відчула економічну кризу, оговтатися від якого їй не вдається досі. Повернути накопичені греками борги в доступному для огляду майбутньому Євросоюзу і Німеччини зокрема не вдається. Самі греки для того, щоб виправдати такий стан, спекулюють, наприклад, на темі необхідності виплати Німеччиною репарацій за збитки, завдані нацистами під час Другої світової війни. Так, це питання було піднято грецькою стороною під час офіційного візиту Ангели Меркель до Греції в січні 2019 року. В ході зустрічі канцлер Німеччини заявила, що ФРН «дійсно несе історичну відповідальність за злочини націонал-соціалістів», проте нагадала, що Греція

і так отримала досить допомоги по лінії ЄС, і не стала заглиблюватися в подальші обговорення проблеми [28].

Якщо говорити про політичну лінію ФРН щодо ЄС, зовнішня політика Німеччини в більшій мірі пояснюється її економічними завданнями і пріоритетами. Як експортоорієнтована країна ФРН прагне «дружити» з заможними покупцями її товарів. Цим багато в чому і визначаються політичні зносини держави. З приходом Трампа до влади в США, введенням американських акцизів і в руслі непередбачуваності поведінки американського лідера взагалі, в Німеччині заговорили про більшу орієнтацію на європейських партнерів. Німецький уряд вважає, що зовнішні виклики можуть бути успішно подолані тільки в результаті спільної роботи з європейськими партнерами, що Німеччина в результаті глобального зсуву сил може бути ефективною, тільки перебуваючи в рамках європейської інтеграції. Тому сильна Європа – це найбільш серйозна відповідь на виклики глобалізації. У політичній сфері німецький уряд апелює до необхідності більш тісної співпраці та інтеграції на базі спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, зміцнюючи кордони союзу і посилюючи міжнародну безпеку. Згода А. Меркель з пропозицією Е. Макрона про створення європейської незалежної армії також свідчить про прагнення Німеччини поглиблювати процеси європейської інтеграції. Хоча, з огляду на те, що Німеччина, як і інші країни-учасниці НАТО, все-таки погодилася з вимогою Трампа збільшити військові витрати до 2% ВВП на рік, трансатлантичне співробітництво залишається для ФРН головним пріоритетом [21].

Що стосується ідеологічного відношення німців до Європи, Європейського союзу і своєї ролі в ньому, то потрібно зауважити, що Німеччина з її більш ніж 80 мільйонами жителів є найбільш населеною державою Європи. Положення країни в самому центрі Європи, між Заходом і Сходом, між Скандинавією і Середземномор'ям робить її природною точкою перетину всіх видів потоків: людей, товарів, інформації, ідей, менталітету. І

цей фактор не можна не враховувати. Якщо центральне положення в Європі в довоєнний час викликало побоювання агресії з боку сусідів і необхідність нарощувати військовий потенціал (що призвело до сумних наслідків), то після Другої світової війни, коли європейські держави усвідомили згубність суперництва і стали рухатися до співпраці, середнє положення стало перевагою. Подолавши почуття провини за нацистське минуле і об'єднавши країну, за останні 25 років Німеччина стала економічним і промисловим центром Європи. Поглиблення європейської інтеграції дозволило Німеччині знову стати великою державою, подолавши моменти напруженості з сусідами. Поточні проблеми у Франції, поділ Європи на кредиторів і боржників також підсилюють німецький вплив. Таким чином, в очах європейської та німецької громадськості закріпилася роль ФРН як прихильника розширення і поглиблення інтеграції, що відповідає національним інтересам країни, і тому можна сказати, що розуміння лідерської функції щодо ЄС глибоко закріпилася в менталітеті жителів Німеччини [29].

Підсумовуючи вищесказане, ФРН як держава-член Європейського союзу бачить свої пріоритети в розвитку співпраці з європейськими партнерами. Інтеграція вигідна країні як в економічному плані (експортоорієнтованій економіці Німеччини потрібні ринки збуту товару і відсутність бар'єрів в торгівлі), так і в політичному, де одним з факторів є політика Вашингтона, яка змушує європейців задуматися про забезпечення своєї безпеки самотужки, що призводить до розширенню політичної взаємодії між країнами. Що стосується ідеології, то, як вже було згадано, єврооптимістичні настрої в країні домінують, німці звикли до ролі лідера європейського об'єднання і бачать в інтеграції користь для країни.

2.2. Особливості німецько-французького партнерства на сучасному етапі

У післявоєнній Європі розстановка сил в політиці і економіці зумовила провідну роль Франції, що визначила стратегію західноєвропейської групи держав – членів Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). На рубежі 60-70-х років Франція мала, настільки сильні позиції в Загальному ринку, що могла успішно просувати концепцію інтеграції, засновану на перевазі інституційних, а не ринкових механізмів. Вже тоді вона мала чимало опонентів, які довіряли більше ринковим механізмам, ніж зміцненню інститутів Співтовариства. Неefективність переважаючих у Франції способів економічного регулювання, сильні тенденції лібералізації міжнародної торгівлі, вступ нових країн, включаючи Англію, в ЄЕС послабили Францію як країну, що ініціювала напрямок інтеграційних процесів.

Історичне минуле Німеччини, що переживала наслідки програної війни, сприяло тому, що її енергія була спрямована на побудову моделі соціально-економічного рівноваги. На відміну від Франції передумови відродження суспільства будувалися на децентралізованій структурі прийняття рішень і головній ролі ринку. Уже в 80-х роках Німеччина стала найсильнішою економічно країною Європи. Об'єднання Німеччини зміцнило тенденцію висунення її на перший план в справі визначення напрямків політичної інтеграції європейського континенту.

З часу Єлисейського договору, підписаного де Голлем і Аденауером в 1963 році, Франція і Німеччина спільно визначали напрямки інтеграційних процесів разом з іншими членами, хоча саме французи успішно просували свої концепції і взагалі «задавали тон». В останньому десятилітті ХХ століття можна було прослідкувати процес перехоплення ініціативи з боку Німеччини, яка висуває своє бачення інтеграції в глобалізованому світі.

Протягом 30 років Франція визначала характер інтеграційних процесів, в тому числі і в галузі економіки. Прогресуюча лібералізація торгівлі завдяки ГАТТ і СОТ, вступ Англії та деяких інших країн в сферу вільної торгівлі, глобалізація 90-х років послабили позиції Франції. Об'єднання Німеччини в 1990 р. порушило рівновагу, що існувала з кінця 50-х років. Німеччина за посередництва канцлера Шредера наголошувала на необхідності відносин рівності між Францією і Німеччиною. Ряд криз франко-німецьких відносин були наслідком зміцнення Німеччини, яке, врешті-решт, дало їй можливість протиставити себе домінуючій ролі Франції в післявоєнній Європі. Згідно з оцінкою французьких експертів, Німеччина дуже добре використала європейську інтеграцію для зміцнення свого економічного і політичного становища. Німеччина почала зміцнювати зв'язки з США і одночасно підтримувала Францію в плані посилення європейських структур [30].

При цьому на двосторонньому рівні розбіжності з низки питань зовнішньої політики, а також все більш очевидна економічна перевага ФРН визначили своєрідну діалектику співпраці і суперництва між двома країнами на весь наступний період – при збереженні взаємного прагнення до посилення взаємодії. З ініціативи Франції в 1999 році в рамках Спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки ЄС, була також заснована Європейська політика безпеки і оборони (ЄПБО; з 2009 р. – Загальна політика безпеки і оборони ОПБО), яка відповідала курсу офіційного Парижа на отримання Євросоюзом більшої самостійності в міжнародних справах.

Разом з тим зміцнення позицій Німеччини в ЄС турбувало Францію. У 2000 р. в Ніцці на переговорах про майбутнє ЄС німецька дипломатія домоглася збільшення квоти ФРН в Європарламенті відповідно до збільшення після поглинання НДР чисельності населення країни, і це, звичайно, не могло сподобатися Франції. Згода між двома країнами зміцніло, коли в 2003 р. вони виступили разом з Росією проти вторгнення США до Іраку. Париж міг втішати себе думкою, що в цьому випадку зіграв в «парі»

роль «ведучого». Однак провал проекту «європейської конституції» (підготовленої під керівництвом В. Жискар д'Естена) на референдумі в 2005 р. знову послабив позиції Франції.

В результаті конкуренція двох країн в рамках вищевказаної діалектичної парадигми «співпраці-суперництва» значно загострилася, двосторонні відносини охололи, тим більше, що Н. Саркозі намагався переконати ФРН (і ЄС в цілому) в необхідності більшої активності в Африці і в Середземноморському регіоні (де Франція створювала «Середземноморський союз»). Однак і при Г. Шредера, і при А. Меркель, яка прийшла до влади в 2005 р., Німеччина явно віддавала пріоритет Східній Європі. Напруженість у двосторонніх відносинах посилилася ще більше у зв'язку з кризою євро, спровокованим фактичним банкрутством Греції в 2010 році. Жорстка позиція ФРН, фактично відправила цю країну в боргову кабалу, та шокувала громадську думку Франції.

Крім іншого, А. Меркель засуджувала «негнучку» позицію, зайняту її попередником Г. Шредером щодо вторгнення США в Ірак, і вважала за необхідне зміцнювати зв'язки з США і НАТО. Разом з тим євро-атлантичні симпатії стали сильніше проявлятися і у Франції. З одного боку, в 2004 році з ініціативи Франції в ЄС було створено Європейське агентство з питань оборони, яке повинно було займатися кооперацією в сфері озброєнь. У 2007 році французький парламент ратифікував Лісабонський договір ЄС (фактично обійшовши результати референдуму 2005 року), що відкрило шлях до започаткування постійного структурованої співпраці в галузі оборони (PESCO). Одночасно Н. Саркозі вибачився перед США за протидію, яку Ж. Ширак надавав вторгненню США в Ірак, а в 2009 році повернув Францію в об'єднане командування НАТО. Одночасно в 2010 році Франція, прагнучи збільшити свою геополітичну вагу, уклала угоду про співпрацю з Великобританією. Але ФРН тим часом діяла все більш впевнено і незалежно:

зокрема, в 2011 році вона не підтримала військову інтервенцію сил міжнародної коаліції в Лівії, здійснену під егідою США і НАТО.

Відставання Франції в економічній області (як в технологічному відношенні, так і за кількісними параметрами) стало причиною все більш поблажливого ставлення до французького партнера з боку ФРН [31].

Зі свого боку, частина французької еліти, яка була орієнтована на євроатлантичний курс, будучи вже не в силах заперечувати провідну роль ФРН в ЄС, вважали можливим врівноважити роль гегемона шляхом зміцнення трансатлантичних зв'язків з США. Одночасно вони виступали за проведення у Франції ліберальних економічних реформ за зразком реформ, проведених Г. Шредером в ФРН на початку 2000-х років: скорочення соціальних внесків для роботодавців, полегшення умов для звільнення працівників, скорочення періоду виплати допомоги по безробіттю. Цей курс знайшов своє відображення в політиці президента-соціаліста Ф. Олланда (2012-2017), що характеризувалася, крім іншого, відвертим рівнянням на США у зовнішній політиці. У самій Франції Ф. Олланд почав проводити реформи на ринку праці, щоб зробити його більш ліберальним. [32].

В середині 2010-х років ФРН все більше визначала порядок денний і в рамках франко-німецької «пари», і в рамках ЄС. З одного боку, в 2015 році Ф. Олланд і А. Меркель разом сприяли висновку Мінських угод щодо врегулювання кризи в Донбасі. З іншого боку, в 2016 році, в розпал міграційної кризи в Європі, А. Меркель фактично в односторонньому порядку уклала угоду з президентом Туреччини Р. Ердоганом з метою стримування напливу сирійських біженців з території цієї країни. ЄС залишалося лише формально затвердити цю угоду, а Франція могла тільки обурюватися безцеремонністю німецького партнера [33].

Надалі ситуація дещо змінилася на користь Франції. Очевидна криза ЄС, результати референдуму щодо виходу з ЄС в Великобританії (липень 2016), обрання президентом США Д. Трампа (листопад 2016) шокували

орієнтовані на євроатлантичний вектор розвитку еліти європейських країн. Гасло Д. Трампа «Америка перш за все» («America First»), його критика НАТО, ЄС, відмова продовжити переговори щодо угоди про трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство (ТТІП) різко змінили звичну трансатлантичну парадигму. А. Меркель, яка і без того зазнавала труднощі у власній країні через міграційну кризу, отримала подвійний удар. Натяки президента Дж. Буша і в ще більшому ступені президента Б. Обама на те, що в трансатлантичному розкладі США могли б визнати за ФРН право на такий же привілейований статус, який має Великобританія, більше нічого не коштували. Так само знецінився і проект угоди по ТТІП, який А. Меркель досить активно просувала в ЄС.

В нових умовах ФРН стала більш сприйнятливою до ряду аспектів французького бачення європейської інтеграції. У березні 2017 року на саміті в Версалі лідери Франції, Німеччини, Італії та Іспанії виступили з ініціативою поглиблення європейської інтеграції в зоні євро, а також просування автономної «європейської оборони». Щоправда, практичних кроків за цим не послідувало, але прийняття ініціативи свідчило про зміну позиції Німеччини, яка раніше вельми обережно ставилася до таких ідей, побоюючись порушити атлантичну солідарність.

Президентські вибори у Франції у травні 2017 року показали, однак, що близько половини виборців в країні вважають за необхідне проводити більш незалежну політику в відношенні не тільки США, НАТО, але також ЄС і Німеччини [34]. У зв'язку з цим багато французьких політиків і експертів вказували, наприклад, що введення євро виявилось вигідним насамперед ФРН, оскільки прискорило нарощування її економічної та фінансової потужності. Відомий економіст Ж. Атталі стверджував, що ФРН після об'єднання з НДР зуміла перекласти основні витрати з інтеграції останньої на плечі держав-членів ЄС: спочатку – завдяки встановленому паритету

західнонімецької і східнонімецької марок, а потім – завдяки «німецькій марці, перейменованій в євро»[35].

Обрання в 2017 році Е. Макрона президентом Франції призвело до зміщення акцентів щодо того курсу, який проводили Н. Саркозі і Ф. Олланд. Новий президент відступив від атлантизму на користь рішучого поглиблення європейської інтеграції та зміцнення франко-німецької «пари» в якості її «мотора», навіть незважаючи на те, що це вимагало мовчазного визнання лідерства ФРН. У концепції Е. Макрона «державність» і суверенітет перемістилися з національного рівня на рівень ЄС: Євросоюз повинен стати світовим «центром сили», здатним просувати свої геополітичні інтереси перед обличчям США, Китаю, Росії та Індії, а також успішно брати участь в новій технологічній революції, пов'язаної з розвитком цифрових технологій і штучного інтелекту. Е. Макрон докладно виклав свої погляди на цей рахунок у вересні 2017 року в своїй промові в Сорбоннському університеті [Initiative .. 2017]. Варто відзначити тільки, що Е. Макрон запропонував просувати інтеграцію перш за все в зоні євро (19 країн-членів ЄС з 28), де, за його думки, повинен з'явитися загальний бюджет, міністерство фінансів (як прообраз «економічного уряду»), Європейський валютний фонд і навіть парламент. В цілому мова йшла про перспективу перетворення ЄС в федерацію.

Просувати настільки глибокі зміни повинна була все більш згуртована франко-німецька «пара». Для того щоб зміцнити її, президент Франції запропонував укласти «новий Єлісейський договір», а в економічній сфері – утворити до 2024 року єдиний ринок двох країн з однаковими правилами і стандартами. [37].

Після приходу до влади Е. Макрон почав активно перетворювати ринок праці, сферу освіти, структуру державного бюджету, податкове законодавство, пенсійну систему і в цілому систему соціального забезпечення за зразком реформ канцлера Г. Шредера в ФРН на початку 2000-х років. При цьому

молодий, динамічний, але недосвідчений президент не врахував нагромаджене в країні невдоволення, причинами якого стали значне зростання соціальної нерівності та збіднення частини середнього класу. В результаті його політика викликала масові протести, що реалізувалися, зокрема, в русі «жовтих жилетів». В кінцевому рахунку Е. Макрону довелося піти на суттєві поступки, які ускладнюють процес реформ [38].

Разом з тим активність президента приносила певні результати як в рамках франко-німецької «пари», так і в ЄС, чому сприяла все більш очевидна односторонність «проамериканського» курсу Д. Трампа, яка проявилася, зокрема, в виході США з «ядерної угоди» з Іраном (2015) і Паризької кліматичної угоди (2016). Серед безперечних успіхів політики французького президента варто відзначити прийняття Європейською комісією в лютому 2018 року рішення про перетворення в 2019 році існуючого Європейського механізму стабільності в Європейський валютний фонд. У спільній декларації Е. Макрона і А. Меркель, яка була підписана в червні 2018 року в німецькому місті Мезеберг, говорилося, крім іншого, про необхідність заснувати в 2021 року загальний бюджет «зони євро», а в політичній частині – про необхідність опрацювати ідею Ради безпеки ЄС, організувати вибори до Європарламенту в 2024 року на наднаціональній основі та зменшити число комісарів в Європейській комісії [Déclaration ..., 2018].

Певною визначною віхою у франко-німецьких відносинах стало підписання 22 січня 2019 році «нового Єлисейського договору», як назвали підписаний документ ЗМІ обох країн. Насправді відповідно до ст. 27 цей договір «доповнює» Єлисейський договір 1963 року. У новому договорі визначені напрямки подальшого зближення двох країн: зокрема, утворення франко-німецької економічної зони з загальними правилами функціонування, зближення законодавств, надання більш офіційного статусу спільній Раді з питань оборони і безпеки. Крім того, сторони домовилися про координацію прийняття зовнішньополітичних рішень, які зачіпають інтереси обох країн,

про кооперацію в області розробки і виробництва озброєнь, більш тісній співпраці збройних сил, поглиблення взаємодії дипломатичних служб, в тому числі представництв Франції та ФРН при ООН. Сторони зобов'язалися також зміцнювати в рамках ЄС Економічний і валютний союз, а також просувати Банківський союз. Буде продовжено курс на просування Спільної зовнішньої політики і політики в галузі безпеки [40].

Отже, незважаючи на наявні труднощі, франко-німецьке зближення при Е. Макроні і А. Меркель, – безсумнівний факт. Однак з урахуванням ослаблення позицій обох лідерів в їх країнах (А. Меркель, як відомо, не буде переобиратися в 2021 р положення Е. Макрона у Франції теж хитке) продовження і глибина цих процесів залишаються під питанням. Нікуди не поділося і приховане суперництво двох країн. Про це свідчить несподівана підтримка Францією в лютому 2019 р проекту директиви ЄС, яка фактично блокувала будівництво газопроводу «Північний потік-2». Тільки завдяки наполегливості А. Меркель був знайдений компроміс, який дозволив уникнути блокування.

2.3. Взаємовідносини ФРН з країнами Центральної та Східної Європи: Польщею, Росією, Україною та іншими

У другій половині 1990-х – на початку ХХІ тисячоліття розширився весь спектр співпраці Німеччини з державами Південно-Східної Європи та східній частині Центральної Європи, а також з балтійськими країнами. З демократичними країнами цього регіону Німеччина підтримує тісні, дружні відносини. Вони ведуть з ЄС переговори про вступ, що відкривають нові перспективи в області економічного зростання, зайнятості, верховенства закону і стабільності для всієї Європи. З Польщею, найбільшим сусідом в східній частині Центральної Європи, Німеччину пов'язує щільна мережа економічних, культурних і політичних контактів і спільних проектів, які

уособлюють особливе значення німецько-польського добросусідства в інтересах Європи. Прагнення Німеччини інтегрувати в рамках ЄС нових членів поширюється і на балтійські країни. До 1995 року Польща стала найбільшим торговим партнером Німеччини на Сході, витіснивши з цього «п'єдесталу» Росію. І, нарешті, Німеччина доклала величезних зусиль, щоб Польща, Чехія та Угорщина стали членами НАТО і ЄС.

Після об'єднання Німеччина, підштовхує економічною необхідністю і використовуючи своє географічне положення, поступово відновлює свої торгові, політичні та культурні зв'язки зі Східною Європою. Процес посилення німецького економічного присутності в регіоні ЦСЄ супроводжувався інвестиціями у впровадження нових технологій, оновлення виробничих потужностей, модернізацію інфраструктури, навчання персоналу. На сучасному етапі регіон ЦСЄ став основною зоною німецького інвестування замість країн Південно-Східної Азії. Реформованої країни, в т.ч. ЦСЄ, набувають все більшого значення в німецькому експорті. Також зріс імпорт з країн ЦСЄ.

Починаючи з 1990 р відносини між Польщею і Німеччиною були виключно позитивними. Угоди, підписані двома країнами після падіння Берлінської стіни, дозволяли почати примирення з подальшим будівництвом відносин на основі «спільності інтересів». Договір про добросусідські відносини від 17 червня 1991 р дозволив нормалізувати відносини і почати зближення в багатьох областях (економіка, культурне і наукове співробітництво, партнерські відносини між містами і регіонами, а також молодіжні обміни). Ця політика нормалізації і примирення привела до свого роду європеїзації відносин між двома країнами [42].

Як наслідок, Німеччина стає союзником першого рангу. Німецька підтримка по двом особливо важливих питань для Польщі – приєднання до НАТО і Європейського союзу – була вирішальною.

Таким чином, Польщі вдалося реалізувати обидві основні цілі своєї зовнішньої політики, намічені в 90-х роках. Одним з наслідків зближення з Німеччиною стало різке прискорення економічного розвитку країни: Німеччина була першою за обсягами вкладень іноземним інвестором і першим торговим партнером. Польща в свою чергу стає для Німеччини найважливішою країною Центральної Європи.

Однак, прихід до влади ультраконсервативній партії «Право і справедливість» (PiS) викликало напругу між Варшавою і Берліном. Це погіршення відносин пояснюють багато причин.

Після зміни влади в польській зовнішній політиці запанувало неприйняття і навіть відмова від досягнень попереднього ліберального уряду, зокрема, у відносинах з Німеччиною та Європейським союзом. До 2015 р польський уряд сприймало Німеччину як свого основного союзника, в тому числі в самому ЄС. Розрив стався після того, як міністр закордонних справ уряду PiS В. Ващиковський в своїй заяві про зовнішню політику країни висунув на перше місце союз з Великобританією і США, вказавши на них в якості стратегічних партнерів.

При цьому «Веймарський трикутник» був замінений Вишеградською групою, і ідея співпраці країн Центральної Європи була сфокусована на «Ініціативи трьох морів» з польським лідерством.

Проблеми в стосунках між Польщею і Німеччиною стосуються перш за все викликів, з якими стикається Європейський союз: міграційний криза; «Європейський союз двох швидкостей» і питання прийняття євро Польщею; «Брексит»; європейська безпека.

Будівництво газопроводу «Північний потік-2» також погіршило відносини між двома країнами. Дійсно, з самого початку польський уряд було проти його будівництва і сприймало це як загрозу власному енергопостачанню і національній безпеці. Введення його в експлуатацію створив би конкуренцію газопроводу, який був побудований ще СРСР і перетинає

Центральну Європу, зокрема польську територію. При цьому відкриття СПГ-терміналу в Свіноуйсьце скорочує залежність Польщі від російського газу і можливості газового шантажу з боку Росії.

Інше важливе питання у відносинах двох країн стосується прав поляків, що живуть на території Німеччини: вони до сих пір не отримали статус національної меншини, незважаючи на те що це зафіксовано в Договорі 1991 р При цьому німецька меншина в Польщі користується даними статусом. Дисбаланс існує також в частині фінансування національних меншин (в Польщі воно значніше) та викладання польської мови в німецьких школах, яке вважається недостатнім.

Інші розбіжності стосуються міграційної політики Європейського союзу. Перед обличчям міграційної кризи, з яким зіткнулася Європа, для А. Меркель першорядним є завдання стабілізувати і зміцнити ЄС. У цій ситуації відмова Польщі прийняти політику ЄС в частині розподілу біженців за квотами суперечить пріоритетам німецького канцлера. Ініціювання процедури покарання Європейською комісією, що послідувало за цим відмовою, ще більше привело до маргіналізації Польщі в Євросоюзі, яка вже була поставлена в скрутне становище після відкриття Єврокомісією процедури захисту правової держави, через рішення польського уряду обмежити незалежність Конституційного суду [43].

Проте з початку 2017 року цей дискурс еволюціонує. PIS бажає показати, що Польща не ізольована і не без партнерів в складі ЄС. Зокрема, польський президент А. Дуда в інтерв'ю, яке він дав *Polski Przegląd Dyplomatyczny*, висловився інакше, підкресливши, що Польща зацікавлена в Німеччині сильної в економічному і військовому плані [44]. Цей новий тон президента рішуче розходиться із заявами Я. Качиньського і міністра закордонних справ В. Вашиковського.

Brexit також зробив внесок у зміну точки зору. Уряд PIS розробляло свою зовнішню політику в основному з опорою на альянс з Великобританією.

Через Brexit, з точки зору інтересів Польщі, було важливим, щоб уряд переорієнтував свою міжнародну політику і сигналізував би про це Німеччині і ЄС.

Спроби налагодження відносин виражаються в основному в відкритості польського уряду до тіснішої співпраці з канцлером. З точки зору польського уряду, необхідно уникнути ситуації, в якій Польща опинилася б маргіналізована в ЄС. Більш того, на думку польських ультраконсерваторів, Польща повинна стати частиною ядра ЄС, яке формується після Brexit [45].

Протягом багатьох років Німеччина залишалася одним з основних торговельних партнерів Росії. В рамках економічного співробітництва держави взаємодіють в науковій, культурній, туристичній, комунікаційній та інших сферах. Йде обмін товарами, інвестиціями, послугами, робочою силою, технологіями. Німеччина історично є найбільшим постачальником в Росію машин і обладнання, входить в число найбільших зарубіжних інвесторів Росії.

На сьогоднішній момент з огляду на непередбачуваність американської політики санкцій щодо Росії стан німецько-російських торгово-економічних відносин вкрай нестабільний [47].

Торкнувшись теми санкцій проти РФ, не можна не розглянути ситуацію з газопроводом «Північний потік-2». Будівництво 1224 км газопроводу, прокладеного з Росії до Німеччини дном Балтійського моря викликало опір як у багатьох країнах Європи, так і в США. Категорично проти будівництва виступає Україна, а також члени Євросоюзу – Польща, Латвія, Литва та Естонія – зокрема вказують, що новий газопровід збільшить залежність ЄС від російського газу. Проте в Берліні підтримують проект будівництва газопроводу, посилаючись на те, що Росія вже близько півстоліття постачає газ Німеччині та Європі. Ситуація докорінно не зміниться і в подальшому, оскільки родовища на заході і півночі Європи поступово вичерпуються. Федеральний канцлер Німеччини Ангела Меркель також визнає, що

«реалізація проекту газопроводу можлива лише за умови, що Україна продовжить грати роль країни-транзитера російського газу в Європу»[46].

Незважаючи на санкційні і політичні обмежувачі, Німеччина залишається ключовим торговельно-економічним партнером Росії, а інтенсивність зв'язків між країнами продовжує наростати. Торговельний оборот за 2020 рік склав 45 млрд долл., в тому числі російський експорт – 20 млрд долл., імпорт – 18 млрд долл. Основна стаття російського експорту в Німеччину – мінеральні продукти (82,75% від усього обсягу експорту). Імпорт в основному представлений машинами, обладнанням і транспортними засобами (51,87% від усього обсягу імпорту), потім йде продукція хімічної промисловості (29,36% від усього обсягу імпорту) [48].

Зміцнюється і інвестиційне співробітництво. Сьогодні загальний обсяг російських інвестицій в економіку ФРН становить понад 8 млрд дол., а німецьких капіталовкладень в Росію – понад 18 млрд долл. Це майже 5% від всіх іноземних прямих інвестицій в російську економіку. У Росії працюють майже п'ять тисяч німецьких компаній з сумарним оборотом понад 50 млрд дол. І числом зайнятих близько 270 тисяч чоловік. У свою чергу, в Німеччині ведуть бізнес близько півтори тисячі підприємств з російським капіталом.

Революція гідності, підписання Угоди про асоціацію з ЄС, анексія Криму РФ, війна на сході України та допомога Німеччини у мирному процесі перемістили Україну в центр уваги політичної еліти Німеччини. Саме ці події перетворили німецько-українські зовнішньополітичні відносини на один з центральних аспектів у міжнародній діяльності ФРН.

Німецько-українські відносини, з моменту їх встановлення і досі, наділені певною динамікою, яка була обумовлена розвитком сучасних міжнародних відносин і внутрішньополітичними особливостями наших держав. Початковий період двосторонніх відносин, охарактеризовано визнанням України як незалежної держави в результаті досягнення домовленостей щодо без'ядерного статусу України, змінився

конструктивними відносинами між Німеччиною та Україною. Створення ефективного інституційного механізму політичного співробітництва в сфері євроінтеграційних проблем і питань двостороннього розвитку, а також розширення кола відносин суб'єктів показали перехід до якісно нового етапу українсько-німецьких відносин. Позитивна динаміка, що відбувалася завдяки зусиллям і української, і німецької дипломатії, підтверджує взаємне визначення стратегічної перспективи майбутніх двосторонніх відносин [48].

Політичний курс і зміна безпеки українсько-німецького співробітництва відрізняється високими якісними результатами: підтримкою Німеччини позиції України щодо неприпустимості розміщення ядерної зброї на території країн Центральної та Східної Європи; прагнення української держави до інтеграції в європейські структури і процесів розвитку відносин особливого партнерства з НАТО. Це дозволяє визначити європейські політичні та оборонні організації особливими механізмами співпраці України з Німеччиною для реалізації завдань української зовнішньої політики, адже події в Україні впливають на всі країни і основних торговельних партнерів. У разі подальшої нестабільності зростають ризики порушення торгових і фінансових зв'язків в регіоні [49].

Таким чином, німецько-українське економічне співробітництво, як і інші форми співпраці, виходить на якісно новий рівень відносин – рівень стратегічного партнерства. Економічні відносини між нашими країнами мають стати тим фактором, який посприяє піднесенню економіки України та визнанню як рівноправного члена світової спільноти.

Нинішній уряд Німеччини продовжує здійснювати традиційну зовнішню політику своєї країни на світовій арені, суть якої залишається незмінною – забезпечення провідної ролі Федеративної Республіки Німеччини у вирішенні міжнародних проблем, в багатосторонніх і двосторонніх відносинах, підтримання іміджу країни як борця за ідеали демократії і ринкової соціальної економіки.

РОЗДІЛ 3. ПОТЕНЦІЙНІ ШЛЯХИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ

3.1. Вплив суспільно-політичної думки і ментальних особливостей на реалізацію зовнішньої політики ФРН

Після возз'єднання Німеччини в наукових і журналістських публікаціях розгорнулися дискусії про те, чи зможе населення нових федеральних земель, яке 40 років існувало в умовах фактично однопартійної системи, сприйняти політичну культуру ФРН. Висловлювалися побоювання, що східнонімецький вплив зможе частково нівелювати досягнення західнонімецької демократії.

Посилення інтересу до проблеми політичної культури східних німців в даний час пов'язано з тим, що на території колишньої НДР висока підтримка правопопулістської партії «Альтернатива для Німеччини» (АДГ) і правих протестних рухів. Згідно з результатами опитувань, підтримка демократичних цінностей на сході залишається незмінно нижче, ніж на заході. У 1991 р демократичні цінності підтримували 86% західних і 70% східних німців. Найбільший розрив відзначався в 2005 р, коли демократію підтримувало лише 64% опитаних в нових федеральних землях. Згодом підтримка демократичних цінностей на сході зросла, але перманентно залишається нижче, ніж на заході країни (в 2014 р 90% і 82%, відповідно) [50].

Той факт, що підтримка східними німцями демократичної системи, закладеної в конституції ФРН, знаходиться на більш низькому рівні в порівнянні з підтримкою демократичних цінностей, означає, що, підтримуючи демократію, західні і східні німці розходяться в тому, як вона повинна бути реалізована на практиці.

Загальним для східних і західних німців, згідно з опитуваннями, є негативне ставлення до авторитаризму і підтримка принципів соціальної

держави. Однак східні німці вище оцінюють соціальну рівність і справедливий суспільний розподіл.

Щодо слабкою підтримкою користується в НФЗ партія Союз 90 / Зелені. Вона отримує менші відсотки в порівнянні з західними землями на виборах в Бундестаг (виняток склав 2009 року) і ландтаги. У 2017 р. Союз 90/Зелені набрали в більшості східних земель менше 5% (тільки в Бранденбурзі і східному Берліні 5%).

Низька підтримка Зелених на сході обумовлена різними факторами. У перший період після возз'єднання екологічна тематика не мала в нових федеральних землях такого значення, як в старих. У зв'язку з високим рівнем безробіття східні німці не підтримували заклики до закриття підприємств, які не відповідають екологічним нормам, або підвищення цін на бензин. Як було відзначено, Союз 90/Зелені не надавав в своїх передвиборчих програмах великої уваги таким значущим для східних німців соціальним питань, як вирівнювання заробітних плат і пенсій на заході і сході. Частина населення східних земель відштовхує різко критичне ставлення Зелених до минулого НДР [50].

Зовнішньополітичні пріоритети партії також знаходять більше схвалення на заході. На сході меншою підтримкою користувався відхід Зелених від різкої критики зовнішньої політики США, схвалення членства Німеччини в НАТО і участі країни в миротворчих операціях, «гуманітарні інтервенції». Як було відзначено, в період югославського конфлікту населення колишньої НДР критичніше ставився до політики міністра закордонних справ, представника партії Союз 90/Зелені Й. Фішера і діям Північноатлантичного альянсу. Партія також розходиться зі значною часткою східних німців в оцінці політики Росії. Союз 90/Зелені критикують Росію за відсутність демократії і порушення прав людини [51]. Партія займала в Бундестазі найбільш критичну позицію з питань війни на Донбасі та застосування російської авіації Сирії. Як висловився співголова фракції

Зелених у Бундестазі Д. Оздемір, «в даний час стала особливо очевидною необхідність Північноатлантичного альянсу. Той факт, що представник Зелених захищає НАТО, показує всю серйозність загрози з боку Москви»[52].

Як демонструють підсумки минулих виборів в бундестаг, в німецькому суспільстві існує широкий консенсус (приблизно 60%) щодо зовнішньополітичних пріоритетів, які протягом десятиліть є константами та не підлягають перегляду. Серед них – верховенство закону, дотримання прав, свобод і гідності людини; наявність активного громадянського суспільства як передумова для конструктивного діалогу між державою і суспільством; неухильне дотримання міжнародного права, прихильність принципам Статуту ООН, ОБСЄ і Ради Європи [50].

На думку 2/3 німців, опитаних в квітні 2018 року, після вступу Д. Трампа на посаду відносини ФРН і США погіршилися, а 62% респондентів заявили, що відносини між двома країнами перебувають на найнижчому рівні з моменту закінчення Другої світової війни. Саме тому в коаліційному договорі підкреслюється, що «США зазнають зараз глибокі зміни, які представляють для нас великі виклики». А це вимагає інтенсифікації зусиль Берліна, «спрямованих на те, щоб позиція Німеччини і ЄС була почута у Вашингтоні»[53].

У 2020 був проведений ряд соціологічних досліджень, в яких проаналізовано зміни в сприйнятті населенням Німеччини процесів, викликаних об'єднанням країни. Згідно з опитуванням, організованому на замовлення телеканалу ZDF і презентованому у вересні 2020 р. 30% респондентів, що живуть в Східній Німеччині, заявили, що як і раніше вважають себе виключно східними німцями і 68% відносять себе до громадян єдиної держави. Навпаки, на заході країни картина виглядає зовсім інакше: там 82% заявили, що не надають значення відмінностей між Заходом і Сходом і вважають себе громадянами єдиної країни. Тільки 11% опитаних назвали себе західними німцями [54].

Отже, через понад чверть століття після возз'єднання Німеччини між новими і старими федеральними землями все ще зберігаються істотні відмінності в оцінках зовнішньої політики, політичної культури, електоральні уподобання, представлених про власну ідентичність і минулому.

На заході і сході ФРН як і раніше різняться зовнішньополітичні погляди і пріоритети. У той час як західні німці критичніше оцінюють політику сучасної Росії, східні німці більш скептично ставляться до військових дій НАТО, політиці США, деяких рішень, прийнятих Європейським Союзом. На території колишньої НДР порівняно більше прихильників скасування антиросійських санкцій.

Разом з тим відмінності в оцінках населенням нових і старих федеральних земель зовнішньої політики своєї країни згладжуються, що викликано як зміною міжнародної ситуації, так і зближенням східних і західних німців. На сході країни зросла підтримка діяльності ФРН в Північноатлантичному альянсі, на заході покращився сприйняття східних сусідів.

Дані відмінності в значній мірі пов'язані з періодом поділу країни. У зв'язку з меншим терміном перебування нових федеральних земель в НАТО і ЄС деякі східні німці відчують недовіру до цих інститутів. Тривалі контакти громадян Західної Німеччини з населенням США, а Східної – з СРСР серед іншого послужили основою для формування більшої симпатії до колишніх партнерів по блоку. Разом з тим, видається, що політика лідерів цих держав в період возз'єднання сприяла тому, що дана оцінка збереглася.

3.2. Перспективи подальшого розвитку і еволюції зовнішньополітичних пріоритетів Німеччини

Сучасна Федеративна Республіка Німеччина є лідером Європейського союзу. Після об'єднання вона стала політичним важковаговиком не тільки на європейській, а й світовій арені. Країна багато в чому визначає політичний розвиток Євросоюзу. Від Німеччини багато в чому залежить і зміст європейсько-трансатлантичних відносин. Також ФРН залишається країною, яка визначає основний зміст і напрямки східної політики Євросоюзу на пострадянському просторі [18].

В епоху глобалізації зовнішня політика більше, ніж коли-небудь, стає світовою внутрішньою політикою. З припиненням конфлікту між Сходом і Заходом перед німецькою зовнішньою політикою відкрилися нові шанси як в Європі, так і в усьому світі. Пріоритетна мета зовнішньої політики Німеччини – збереження миру і безпеки у всьому світі [55].

В даний час загальні контури нової концепції національної безпеки Німеччини вимальовуються досить чітко. В цілому німецькі підходи лежать в загальному руслі розвитку НАТО та уточнюються по мірі необхідності компетентними органами ФРН, в заявах вищих державних діячів ФРН, окремими рішеннями Бундестагу і Федерального конституційного суду.

Меркель підкреслює роль НАТО і Німеччини в розвитку стабільності та благополуччя, завдяки їх спільним зусиллям. Але при цьому пані канцлер стурбована напруженістю в інших частинах світу. Зростаюча роль Німеччини в світовій політиці покладає на країну в нових умовах велику відповідальність.

Меркель не розділяє Європу і Німеччину, а бачить їх як єдине ціле, єдиний європейський простір і виділяє чотири основні виклики: міжнародний тероризм; поширення зброї масового ураження; виникнення все нових і нових регіональних конфліктів і організована злочинність. Цікавим є ще одна

теза Меркель, де вона підкреслює провідну роль ЄС і НАТО. «Ступінь стабільності і миру, які були створені НАТО і ЄС в їх географічному оточенні, є зразковими» [56].

Політика безпеки Німеччини базується на всеосяжному понятті безпеки, вона орієнтована на перспективний і багатосторонній підхід. Безпека неможливо гарантувати в чисто національних рамках або виключно за допомогою збройних сил. Необхідний комплексний підхід, який може бути розроблений лише в рамках взаємопов'язаних структур політики безпеки при усвідомленні всеосяжного загальнодержавного і глобального поняття безпеки. [56].

До поточних та майбутніх глобальним викликів, ризиків і загроз також відноситься глобалізація, гонка озброєння, регіональні конфлікти, нелегальна торгівля зброєю, бар'єри на шляху розвитку і нестабільність держав, енергетична безпека, проблеми міграції, пандемії та епідемії. Німеччина вносить свій внесок в численних міжнародних та наднаціональних організаціях, таких, як ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ, МВФ, Світовий банк і Велика вісімка (G8), для того, щоб поліпшити взаємозв'язок і здатність діяти світової спільноти »[56].

Стратегічне партнерство НАТО і Європейський союз (ЄС) є опорою європейської та трансатлантичної архітектури безпеки. Вони не конкурують один з одним – кожна з цих організацій вносить свій невід'ємний внесок у безпеку. Німеччина буде виступати за поліпшення взаємин між ними таким чином, щоб вони вели до тіснішої співпраці і більшої ефективності, уникали дублювання, а також зміцнювали європейську і трансатлантичну безпеку в цілому.

Міжнародний контекст швидко змінюється. Нові ризики безпеки не лише стирають межі між внутрішньою та зовнішньою політикою. Вони також порушують питання про здатність урядів загалом забезпечити своє населення безпекою.

Криза та конфлікти, також у безпосередньому сусідстві ЄС, залишатимуться невід'ємною частиною зовнішньої політики Німеччини та Європи. Істотні загрози стабільності у східному сусідстві ЄС продовжують надходити з боку Росії, особливо, що стосується війни на сході України. Спроби Росії вплинути на західні демократії та її участь у Сирії також є джерелом значної невизначеності. Залишається проблемою тримати Росію залученою до інституціоналізованого діалогу в таких рамках, як ті, які пропонують ОБСЄ та НАТО, одночасно контролюючи свої амбіції щодо силової політики. Залежно від того, як розвиватимуться відносини між Вашингтоном та Москвою, рамки та підтримка позицій Німеччини та Європи щодо Москви, безсумнівно, будуть змінюватися.

Подібні типи загрози також виходять з Азії в результаті посилення конкуренції між США та Китаєм. На додаток до ризиків для безпеки, і особливо загрози, яку створює швидко зростаючий ядерний потенціал Північної Кореї, тут є і економічні аспекти суперництва США та Китаю, особливо з точки зору торгової та монетарної політики. Через взаємозалежність Німеччини з обома цими партнерами країна дуже зацікавлена у запобіганні потенційному конфлікту між США та Китаєм, що вимагатиме від неї прийняття того чи іншого боку. Проблеми також можуть зростати в межах ЄС. Соціально-економічні розбіжності все ще зростають, поки політична напруженість щодо міграційної політики зберігається. Позиції щодо майбутнього ЄС сильно різняться у різних країнах-членах ЄС [9].

Останні міжнародні та європейські події кидають виклик трьом стовпам, які традиційно підтримують зовнішню політику Німеччини.

По-перше, Німеччина процвітала завдяки своїй інтеграції у засновані на правилах глобальні інституційні структури. Отже, протягом останніх десятиліть політика Німеччини була спрямована на збереження та

поглиблення цього порядку. Перед новим урядом постане грандіозне завдання допомогти зберегти цей порядок.

По-друге, ЄС захистив німецькі інтереси і вперше дав можливість Німеччині набирати силу в економічному та політичному плані, збільшуючи свою безпеку. З ростом антиєвропейського популізму та Brexit цей контекст вже не можна сприймати як належне.

Нарешті, тісна співпраця із США ускладнилася. США традиційно виступали гарантом безпеки і, виходячи зі своїх власних інтересів, співпрацювали у значному формуванні та підтримці глобальних та європейських структур. Президент Трамп перетворив США на фактор нестабільності і підірвав консенсус Заходу щодо основних принципів.

Тож, хоча новий уряд Німеччини буде продовжувати забезпечувати безпеку та процвітання шляхом інституціоналізації через ЄС, НАТО та ОБСЄ, а також за допомогою Організації Об'єднаних Націй як двигуна глобальних норм, йому доведеться зробити більше, щоб допомогти зберегти, але також модернізувати ці конструкції. Це особливо важливо для Німеччини, оскільки не тільки її зовнішня політика, а й її економічна модель протягом десятиліть була спрямована на систему, засновану на правилах. Німеччина виграє і залежить від функціонуючої багатосторонньої торговельної системи – і особливо європейського єдиного ринку [17].

Не лише велика кількість міжнародних викликів робить Берлін найважливішою структурою багатосторонніх дій. Важливий також той факт, що Німеччина отримує значну вигоду від економічної та політичної стабільності, яку європейська інтеграція гарантувала десятиліттями.

Стабільність ЄС більше не можна сприймати як даність. Вихід Великобританії з ЄС у поєднанні з непередбачуваними діями таких країн, як Росія, Китай, Північна Корея та США, також може мати дестабілізуючий вплив на ЄС усередині країни. Ці спільні загрози є достатнім стимулом для зближення принаймні деяких країн-членів ЄС.

Перш за все залишається з'ясувати, чи мають уряди – і громадяни – країн-членів ЄС бажання робити необхідні висновки із постійної втрати здатності діяти як суверенні нації, будь то в питаннях безпеки чи у вирішенні соціально-економічних наслідків глобалізації. Якщо вони відмовляться від індивідуального суверенітету у формальному розумінні, щоб повернути його у формі спільного суверенітету від імені самого ЄС, держави-члени можуть відштовхнутися від стилю політичного мислення «сфер впливу», який також пробився в ЄС. Це єдиний спосіб для ЄС відновити свою силу [25].

У сфері зовнішньої політики 2020 рік запам'ятається насамперед одним: пандемією COVID-19. У багатьох країнах зусилля, спрямовані на подолання наслідків для здоров'я та економіки, пов'язали значну частину ресурсів зовнішньої політики. Більше того, вірус спричинив багато глобальних викликів – включаючи регіональні кризи, голод, бідність та нерівність – або з'являється знову, або погіршується. Суто цифрова дипломатія, без очних зустрічей, ускладнила пошук рішень конфліктів, а також компромісів. Тим не менше, минулого року Німеччина активно пропагувала важливі питання під час свого головування в Раді Європейського Союзу та другого року свого членства в Раді Безпеки ООН. Це включало досягнення прогресу у мирних зусиллях щодо конфлікту в Лівії та на Близькому та Близькому Сході [27].

У 2021 році зовнішня політика Німеччини продовжуватиме формуватися боротьбою проти COVID-19 та її наслідками. Однак у сфері міжнародних відносин відбудуватиметься набагато більше: з інавгурацією нової адміністрації США за Джо Байдена Німеччина та ЄС готуються до нового старту трансатлантичних відносин. До загальних питань, які слід вирішити, належать, насамперед, багатосторонність, зміцнення демократії та боротьба зі зміною клімату. Подальша залученість у врегулювання конфліктів у Північній Африці та на Близькому та Близькому Сході також знаходиться на самій вершині порядку денного.

Отже, підтримка та навіть зміцнення європейського та міжнародного порядку та інституцій залишатиметься основною метою майбутнього уряду. Це добре відповідає зовнішньополітичній схемі, встановленій Західною Німеччиною у повоєнний період. Звичайно, це напрямок, найбільш сумісний з історією Німеччини. У той же час, новому уряду, можливо, доведеться розробити заходи у разі відмови міжнародних та регіональних установ та механізмів регулювання. Щоб діяти відповідно до принципів силової політики, для зовнішньополітичного співтовариства Німеччини потрібен був би зовсім інший набір ментальних координат, навіть якщо вона має право лише спиратися на варіант національної влади як крайній засіб. Зовнішня політика Німеччини та Європи потребуватиме більших ресурсів та персоналу, якщо зовнішньополітичне середовище перейде до політики влади та власних інтересів за рахунок багатосторонніх відносин, заснованих на правилах. Посилення можливостей для оцінки ситуацій та управління кризами є надзвичайно важливим, оскільки міжнародні відносини дедалі більше заряджаються непередбачуваністю.

ВИСНОВКИ

Возз'єднання Німеччини поклало початок новому етапу зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина. На першому етапі зовнішньої політики нової держави після Другої світової війни домінували дискусії та рішення щодо того, чи повинна Федеративна Республіка Німеччина інтегруватися до західного співтовариства (1949–1955), на другому – «Східні Договори» (1969–1972), а третій був визначений протистоянням щодо модернізації військового потенціалу країни (1977–1983). Після возз'єднання в 1990 р. Федеративна Республіка Німеччина змогла визначити свої зовнішньополітичні пріоритети, не розмежовані обмеженнями конфлікту між Сходом та Заходом, та стати суверенною державою. Починаючи з 1990 року, возз'єднана зовнішня політика Німеччини в основному характеризується її безперервністю. Зміни відбулися насамперед на рівні стратегій та інструментів – як, наприклад, у сфері європейської політики.

Сучасний етап в зовнішній політиці ФРН став серйозним випробуванням на міцність не тільки для канцлерства А. Меркель, а й для всієї політичної системи Німеччини. Складне формування правлячої коаліції, глибока ідейна криза головних партій, набуття статусу парламентської сили для «Альтернативи для Німеччини», а також так і не вирішене міграційне питання – все це створювало тривожний інформаційний фон. А. Меркель була змушена піти на відчайдушний крок, раптово відмовившись очолювати власну партію Християнсько-демократичний союз (ХДС), біля керма якої вона стояла останні 18 років.

Немає прориву і на євроінтеграційному треку – реформа ЄС, широко анонсована лідерами Німеччини та Франції, так і не знайшла конкретних обрисів. Серйозну напругу продовжує створювати Brexit. Проблема напливу мігрантів, як і раніше знаходиться в підвішеному стані – єдиного європейського рішення з приводу квот і охорони зовнішніх кордонів так і не

прийнято. Раптовим і чутливим ударом став вихід США з Договору з РФ про обмеження ракет середньої і меншої дальності. Цей крок Д. Трампа серйозно похитнув основи післявоєнного порядку і балансу сил в Європі.

Головним трендом четвертого терміну Меркель став «трансатлантичний розкол» – діалог Берліна і Вашингтона вперше з 1945 р. придбав такі жорсткі форми. До «недружніх» кроків Трампа по відношенню до ФРН у відомстві канцлера відносять вихід Вашингтона з іранської ядерної угоди, тиск на Німеччину в питанні будівництва «Північного потоку-2», ультимативну вимогу збільшити внески до бюджету НАТО як мінімум до 2% ВВП, втягування Європи в військові операції (зокрема, в Сирії), підвищення мит на імпорт деякої європейської продукції в США (в тому числі алюмінію), постійні погрози збільшити тарифи на ввезення німецьких автомобілів і ряд інших кроків. Все це в підсумку дало Меркель привід говорити про те, що США перестали бути надійним союзником, і прийшов час Європі брати долю в свої руки.

Усе більш явними стають лінії розколу всередині ЄС і НАТО з цілого ряду основоположних оборонних питань. У відповідь на ультимативний тон Вашингтона за президентства Д. Трампа в Євросоюзі задумалися про відродження ідеї єдиної європейської армії. Однак вже на стадії її попереднього обговорення в ЄС позначилися серйозні точки напруги. Так, східноєвропейські члени ЄС в сфері власної безпеки воліють орієнтуватися перш за все на США і НАТО. і вкрай скептично ставляться до ініціатив ЄС. Безпосередньо європейські місії там нерідко розглядають як малоефективні і до того ж вимагають зайвої витрати грошей. Така позиція особливо характерна для Польщі і країн Балтії, які після розпаду СРСР і Організації Варшавського договору переорієнтувалися на США.

Наступне десятиліття обіцяє бути складним періодом для німецької зовнішньої політики. Модель міжнародних відносин, що утворилась після закінчення «холодної війни», заснована на багатосторонньому

співробітництві та дипломатії, надалі перебуватиме під тиском. Оскільки вплив американської влади зазнає зниження на світовій арені, інші актори, особливо Китай та Росія, нарощують свій міжнародний вплив. Іншими словами – світ входить до десятиліття напруженого міжнародного суперництва. На відміну від США, Китаю чи Росії, Німеччина не залучена у це напружене геополітичне змагання. Оскільки сила Німеччини полягає в першу чергу у традиції залучення дипломатичної сили на європейському континенті та за його межами. А Європейський Союз є основою, через яку Німеччина здійснює цей кооперативний підхід. Протягом 2010-х років Німеччина здобула провідну роль у декількох сферах політики ЄС, включаючи зовнішню політику та політику безпеки.

Усі наслідки цієї нової німецької лідерської ролі в європейській зовнішній політиці ще тільки належить побачити, але результати дослідження свідчать про те, що Німеччині стає все більш комфортно в ролі лідера. Окрім того, варто зазначити, що лідерська роль Німеччини у європейській зовнішній політиці повинна розумітися більше як динамічний та інтерактивний процес, ніж просто як прояв гегемонії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратюк С. «Нормалізація» німецької зовнішньої політики. *Дослідження світової політики: збірник наукових праць*. 2002. № 19. С. 8–72.
2. Зайцев А. В. Внешняя политика ФРГ: поиск баланса между европейской интеграцией и национальными интересами. *Вестник МГОУ. Серия: история и политические науки*. 2012. № 1.
3. Maull H. Nationale Interessen! Aber was sind sie? Auf der Suche nach Orientierungsgrundlagen für die deutsche Außenpolitik. *Internationale politik*. 2006. S. 62–76.
4. Птащенко О. В., Литовченко І. В., Григорова Ю. В. Концепція «м'якої сили» в ФРН: інтерпретація та реалізація. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2020. № 1(257). С. 59–62.
5. Herzog R. Ansprache von Bundespräsident Roman Herzog vor dem Europäischen Parlament in Straßburg. URL: https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/RomanHerzog/Reden/1995/10/19951010_Rede.html
6. Deutschlands Zukunft gestalten Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. URL: <https://archiv.cdu.de/sites/default/files/media/dokumente/koalitionsvertrag.pdf>
7. Gauck J. Deutschlands Rolle in der Welt – Anmerkungen zu Verantwortung, Normen und Bündnissen. *Zeitschrift für Außen- und Sicherheitspolitik*. 2014. T. 7, № 2. С. 115–122. URL: <https://katalog.ub.tu-braunschweig.de/vufind/Search2Record/SPR025865617>
8. Steinmeier F.-W. Review 2014 - Außenpolitik weiter denken. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/publikationen/review-2014-aussenpolitik-weiter-denken-735224>

9. Bundesministerium der Verteidigung. Weißbuch zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr. URL: <https://www.bmvg.de/de/themen/dossiers/weisbuch>.

10. Bundesministerium der Verteidigung. Rede der Verteidigungsministerin U. von der Leyen anlässlich der 51. Münchner Sicherheitskonferenz. URL: https://securityconference.org/assets/user_upload/Redemanuskript_BMin_von_der_Leyen_MSC_2015.pdf.

11. Шишков В. Перспективы образования неоимперских центров в арабо-мусульманском мире: политологический анализ. *Вестник международных организаций*. 2014. № 4. С. 177–195.

12. Аяпергенов, Р. К. Р. Основные направления во внешней политике Германии в XXI веке. *Вестник КрасГАУ*. 2013. № 8.

13. История внешней политики Германии от Бисмарка до Меркель. Москва : *Междунар. отношения*, 2012. 800 с.

14. Терентьев А. «Новый мировой порядок» США или европейское мироустройство. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 7.

15. Geschichte. Der Beitritt Deutschlands zur NATO - 50 Jahre danach. URL: <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue2/german/history.html>.

16. Haass R. Trans-Atlantic Tensions: The United States, Europe, and Problem Countries. Washington : Brookings Institution Press, 1999. 251 p.

17. Петренко К. Вплив міжнародних процесів на формування зовнішньої політики об'єднаної Німеччини. Історичні і політологічні дослідження. 2013. № 4. С. 312–319.

18. Белов В. Германия. Вызовы XXI века. Москва : Весь Мир, 2009. 792 с.

19. Eglitis A., Olorunnipa T., Sharp A. Trump's NATO Skepticism Raises Alarm for Allies Near Russia. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-07-21/trump-says-u-s-may-not-defend-nato-allies-against-russia-attack-iqvw8gki>.

20. Капітоненко М. Нова роль НАТО в Європі?. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2009. № 86.
21. Trunov P. Policy of Germany at NATO today: Problems and prospects. *Urgent Problems of Europe*. 2019. P. 114–134.
22. Німеччина найбільше в Європі наростила витрати на оборону. *Європейська Правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/04/27/71109208/>
23. Biden-Sieg bei US-Wahl Merkels Glückwunsch, Merkels Angebot. *Tagesschau*. URL: <https://www.tagesschau.de/ausland/uswahl/reaktionen>
24. Меркель привітала Байдена: США і ЄС мають стояти пліч-о-пліч. *DW.COM*. URL: <https://www.dw.com/uk/merkel-pryvitala-baidena>
25. Кондратюк С. Європейська політика об'єднаної Німеччини. Київ : Профі центр, 2008. 264 с.
26. Reginald D. European Union, Properly Construed. *Policy Review*. 2003. No. 122.
27. Germany's coalition agreement: What's in it?. *DW.COM*. URL: <https://www.dw.com/en/germanys-coalition-agreement-whats-in-it/a-42242741>.
28. Germany and Greece: Bilateral relations. German Federal Foreign Office. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/greece/227936>.
29. Basov F. A. Germany in the European Union: from the economic locomotive to political leadership. *Outlines of global transformations: politics, economics, law*. 2017. Vol. 10, no. 1. P. 33–52.
30. Colas D. French European Policy and Foreign Policy after the Referendum. *American Foreign Policy Interests*. 2006. Vol. 28, no. 1. P. 47.
31. Thomann P. Le couple franco-allemand et le projet européen. Paris : L'Hartmann, 2015. 658 p.
32. Bain M. Loi Travail: Sept mesures fortes entrées en vigueur au 1 janvier. Paris : L'Express. 2015.

33. Quatremer J. Merkel et Erdogan se tiennent par la barbichette. Paris : Libération, 2017.

34. Чернега В. Геополитический выбор Франции. *Международная жизнь*. 2017. № 5. С. 44–53.

35. Attali J. La question allemande. Paris : L'Express. 2009.

36. Initiative pour l'Europe – Discours d'Emmanuel Macron pour une Europe souveraine, unie, démocratique. Elysee.fr. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique>.

37. Macron E. Révolution. French and European Publications Inc, 2016. 270 p.

38. Vennin L. Gilets jaunes: Macron fait des concessions. Lesoeil. URL: <https://www.lesoleil.com/actualite/monde/gilets-jaunes-macron-fait-des-concessions-c5df7a5c8c4749b1cb05aecaaf00bdee2>.

39. Déclaration de Meseberg – Renouveler les promesses de l'Europe en matière de sécurité et de prospérité. Élysée. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2018/06/19/declaration-de-meseberg-renouveler-les-promesses-de-l-europe-en-matiere-de-securite-et-de-prosperite>.

40. Signature d'un nouveau traité de coopération et d'intégration franco-allemand. Elysee.fr. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/01/08/signature-nouveau-traite-franco-allemand-aix-la-chapelle>.

41. Мовчан М. Головні «мотори» європейської інтеграції. Проблеми розвитку національної ідентичності та ідеології Франції і Німеччини у контексті європейської інтеграції. *Політика і час*. № 11. С. 68–76.

42. Osica O. Polska-Niemcy: ćwierć wieku zbliżenia. *Polski Przegląd Dyplomatyczny*. 2017. No. 1.

43. Iwaniuk J. Pologne : l'Etat de droit en danger. *Le Monde.fr*. URL: https://www.lemonde.fr/idees/article/2017/07/18/pologne-l-etat-de-droit-en-danger_5161935_3232.html.

44. Rozmowa z Prezydentem RP Andrzejem Dudą. *Polski Przegląd Dyplomatyczny*. URL: <https://www.pism.pl/file/0025f92f>
45. Merkel to najlepszy wybór. *Kultura Liberalna*. URL: <https://kulturaliberalna.pl/2017/02/07/angela-merkel-warszawa-wizyta-kaczynski>
46. Єврокомісія: Збереження транзиту газу через Україну - пріоритетне завдання. *DW.COM*. URL: <https://www.dw.com/uk//a-43412275>.
47. Белов В. Актуальные вызовы для российско-германских отношений. *Современная Европа*. № 3. С. 125–132.
48. Гуцал С. Відносини України та Німеччини : пріоритети, проблеми, перспективи. *Науково-аналітичний щоквартальний збірник Національного інституту стратегічних досліджень*. № 4. С. 148 – 155.
49. Співпраця з Україною у рамках політики сприяння економічному розвитку. *Сайт Посольства Федеративної республіки Німеччина в Україні*. URL: <https://kiew.diplo.de/ua-uk/themen/wirtschaft/-/1337286>.
50. How the attitudes of West and East Germans compare, 30 years after fall of Berlin Wall. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/10/18/how-the-attitudes-of-west-and-east-germans-compare-30-years-after-fall-of-berlin-wall/>.
51. German election - where do political parties stand on foreign policy and security?. *DW.COM*. URL: <https://www.dw.com/en/a-40501361>.
52. Özdemir: "Es geht um die Loyalität zu Europa". *DW.COM*. URL: <https://www.dw.com/de/özdemir-es-geht-um-die-loyalität-zu-europa/a-37541100>.
53. Poll: Germans are more concerned about Trump's policies than Putin's. *Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/02/17/poll-germans-are-more-concerned-about-trumps-policies-than-putins/>
54. Redaktion. ZDF-Magazin "Frontal 21": Ostdeutsch, westdeutsch oder deutsch? / Umfrage zum Zugehörigkeitsgefühl der Deutschen. *Braunschweiger Zeitung*. URL: <https://www.braunschweiger-zeitung.de/wirtschaft>

55. Yoder J. A. An Intersectional Approach to Angela Merkel's Foreign Policy. *German Politics*. 2011. Vol. 20, no. 3. P. 360–375.
56. Wochnik A. Non-State Actors, Political Opportunity Structures and Foreign Relations: The Case of Germany's Federation of Expellees and the 'Foundation Flight, Expulsion and Reconciliation'. *German Politics*. 2014. Vol. 23, no. 3. P. 213–230.
57. Кудряченко А. Об'єднана Німеччина: нові геополітичні виміри. *Віче*. 2003. № 8. С. 36–41.
58. Мартинов А. Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції. Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2000. 86 с.
58. Кудряченко А. Глобальні трансформації і проблеми безпеки у європейському регіоні. *Глобальні трансформації і стратегії розвитку*. № 3. С. 159–171.
59. Погорельская С. Внутривполитические аспекты новой германской внешней политики. *Мировая экономика и международные отношения*. 2001. № 7. С. 91–100.
60. Рілл Б. Об'єднана Німеччина: світова політика. *Політика і час*. 1998. №2. С. 50–60.
61. Fix L. The Different 'Shades' of German Power: Germany and EU Foreign Policy during the Ukraine Conflict. *German Politics*. 2018. Vol. 27, no. 4. P. 498–515.
62. Yoder J. A. Dialogues, Trialogues and Triangles: The Geometry of Germany's Foreign Policy of Trust-Building. *German Politics*. 2016. Vol. 26, no. 2. P. 195–218.
63. Eberle J., Miskimmon A. International Theory and German Foreign Policy: Introduction to a Special Issue. *German Politics*. 2020. P. 1–13.
64. Koeth W. Leadership Revised: How Did the Ukraine Crisis and the Annexation of Crimea Affirm Germany's Leading Role in EU Foreign Policy? *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2016. Vol. 14, no. 1. P. 101–116.

65. Franke U. Leader of the 'Free World'? Studying German Foreign Policy by Means of External Attributions. *German Politics*. 2019. P. 1–15.
66. Daehnhardt P. German Foreign Policy, the Ukraine Crisis and the Euro-Atlantic Order: Assessing the Dynamics of Change. *German Politics*. 2018. Vol. 27, no. 4. P. 516–538.
67. Eberle J. Germany as a Dividual Actor: Competing Social Logics and their Political Articulations. *German Politics*. 2019. P. 1–17.
68. Brummer K., Oppermann K. Poliheuristic Theory and Germany's (Non-)Participation in Multinational Military Interventions. *The Non-compensatory Principle, Coalition Politics and Political Survival. German Politics*. 2019. P. 1–16.
69. Dyson T. The Challenge of Creating an Adaptive Bundeswehr. *German Politics*. 2019. P. 1–18.
70. Aggestam L., Hyde-Price A. Learning to Lead? Germany and the Leadership Paradox in EU Foreign Policy. *German Politics*. 2019. Vol. 29, no. 1. P. 8–24.